
Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci*

Arş.Gör. Ertuğrul UZUN*
Anadolu Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Öz: *Barselona Süreci, Kasım 1995'te, 15 Avrupa Birliği Üye Devletinden ve 12 Akdeniz Devletinden oluşan 27 katılımcı tarafından Barselona Bildirgesi'nin ilan edilmesiyle başlamıştır. Bu, Akdeniz havzasını bir barış, istikrar ve refah alanına dönüştürmeyi amaçlayan iddialı bir proje olarak sunulmuştur. Bildirgede demokratikleşmeye ve insan haklarına yapılan önemli vurgunun yanında ana hedeflerden birisi ortak bir serbest ticaret bölgesinin 2010 itibarıyla kurulması olmuştur. Bu çalışma, Barselona Süreci'ni Avrupa devletlerinin daha önceki Akdeniz politikasından başlayarak incelemekte ve Sürecin yapısını ve bugüne kadar olan gelişmeleri değerlendirmektedir.*

Anahtar sözcükler: *Barselona Bildirgesi, Barselona Süreci, Avrupa Birliği-Akdeniz Politikası*

MEDITERRANEAN POLICY of the EUROPEAN UNION and the BARCELONA PROCESS

Abstract: *The Barcelona Process started with the announcement of the Barcelona Declaration in November 1995, by 27 participants that is composed of 15 European Union Member States and 12 Mediterranean countries. It was presented as an ambitious project aimed to transform the Mediterranean basin into an area of 'peace, stability and prosperity'. Besides the strong emphasis on democratisation and human rights in the Declaration, it was one of the main goals to establish a common free trade area by 2010. This article examines the Barcelona Process starting from the earlier Mediterranean policies of the European states and evaluates its structure and development up to date.*

Key words: *Barcelona Declaration, Barcelona Process, European Union-Mediterranean Policy*

* Bu makale, 2000-2001 döneminde University of Malta, Faculty of Law'da düzenlenen "Human Rights and Democratisation in Mediterranean" konulu Yüksek Lisans Programı için hazırladığım "The Human Rights Policy of the Barcelona Process" başlıklı tezin ilk bölümünün, genişletilmiş, gözden geçirilmiş ve güncellenmiş çevirisidir.

** Anadolu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Yunus Emre Kampüsü, Tepebaşı, Eskişehir. Tel: 3350580-2206. E-mail: erugrulu@anadolu.edu.tr

1. GİRİŞ

Bir Avrupa Birliği inisiyatifi olarak Barselona Süreci, Kasım 1995'te Barselona Bildirgesi'nin 15 Avrupa Birliği üyesi ve 12 Akdenizli ülkeden oluşan 27 katılımcı tarafından ilan edilmesiyle başlamıştır. Bu, Akdeniz havzasını, bir "barış, istikrar ve refah" bölgesine dönüştürmeyi amaçlayan iddialı bir proje olarak ortaya çıkmıştır.

Barselona Süreci, Avrupa Birliği'nin söz konusu bölgeye ilişkin geliştirdiği politikaların sonuncusunu yansıtmaktadır. Kolonicilik döneminin sona ermesiyle birlikte Avrupa ve bağımsız Akdeniz ülkeleri arasında başlayan ilişkilerde, hem Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun hem de güney Avrupa devletlerinin genel politikalarının temel niteliği, Akdeniz ülkelerinin tek tek ele alınması ve bu ülkeler için mali yardımlar verilmesidir. Topluluğun genişleme stratejisi içerisinde, Yunanistan, İspanya ve Portekiz eksenli gelişme, Akdeniz ülkeleriyle olan ilişkileri bambaşka bir boyuta taşımış, bunun da ötesinde, Soğuk Savaşın sona ermesiyle, bu dönemde bölgede biriken silahlar, bölgenin kendi yapısından kaynaklanan sorunların gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur.

Bölgedeki sorunların etkileri, Avrupalı devletleri yakından ilgilendirmektedir. Öncelikle Avrupa, bölgenin en büyük petrol ve doğalgaz müşterisi durumundadır, hatta yeni petrol boru hatları ile birlikte, Avrupa'nın enerji konusunda bölgeye bağımlı bir hale geleceği açıktır. Bunun yanında, uzun yıllardır Akdenizli devletlerden Avrupa'ya doğru yoğun bir göç yaşanmaktadır. Bölgedeki siyasal ya da ekonomik her kriz, binlerce insanın Avrupa'ya, özellikle de güney Avrupa devletlerine yasal ya da yasadışı olarak göç etmesine neden olmuştur. İran Devrimiyle birlikte başlayan süreçte ise, yüzyıllardan beri oryantalist görüş çerçevesinde şekillendirilmiş olan, İslam'ın Batıdaki algılanış tarzı daha bir sertlik kazanmış, İran-İrak savaşı, Filistin sorunu, Cezayir krizi ve bölgenin tümünde görülen siyasal İslam hareketleri, Batılı devletlerin kendi sınırlarında yaşayan göçmenlerden ve devam eden göç sonrası misafir etmek zorunda kalacakları insanlardan büyük bir korku duymalarına neden olmuştur. İşte Barselona Bildirgesiyle başlayan Barselona Süreci, ekonomik kaygılardan çok bu tip korkuların giderilmesi için Akdeniz ülkelerinde ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelmiştir.

Büyük iddialarda başlayan, kendisinden –özellikle Avrupa Birliği tarafından- çok şey beklenen Süreç, pek çok nedenden dolayı umutları boşa çıkarmıştır. 2010 yılında kurulması planlanan Serbest Ticaret Bölgesi için gerekli Ortaklık Antlaşmalarının imzalanması gecikmiş; Avrupa Birliği'nce taahhüt edilen yardımların çok küçük bir kısmı serbest bırakılmış; imzalanması düşünülen Avrupa-Akdeniz Barış ve İstikrar Paktı, Akdenizli katılımcıların isteksizliği sonucu "şart"a dönüştürülmüş, ancak onun da ilanı henüz gerçekleşmemiştir. Bunlara ek olarak, Avrupa Birliği'nin Akdeniz ülkelerindeki istikrarı sağlamaya yönelik politikalarının da, hem Akdeniz ülkeleri hem de bölge üzerinde çalışma yapan araştırmacılar tarafından gerçekçi bulunmadığı söylenebilir.

2. BARCELONA BİLDİRGESİ'NE TARİHSEL BAKIŞ

2.1. Genel

Akdeniz'in yüzyıllardan beri, değişik kültürlerden, dinlerden, dillerden, siyasî düşüncelerden oluşmuş bir mozaik görüntüsü sergilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Akdeniz'in kıyıları üç kıtayı, zaman zaman düşmanlık ve savaşlar yaratan, fakat aynı zamanda da burada yaşayan farklı toplumların birbirlerine bağımlılığını ve etkileşimini doğuran bir tarzda birleştirmektedir. Akdeniz'i kabaca ikiye ayırmak mümkündür: Kuzey ve Güney. Bu ayırmda 'Kuzey', Avrupa Birliği'nin ¹ (AB) Akdeniz'e kıyası olan, halihazırdaki üyeleri ile aday ülkelere gönderme yaparken, 'Güney', doğuda Fas'tan batıda Suriye'ye kadar olan coğrafi bölgeyi kapsamaktadır. Böylesi bir tanım, yapılan çalışmanın konusuna göre değişebilmekte ise de, Akdeniz Bölgesi üzerine yapılan çalışmalar, Balkan ülkeleri gibi bazı kıyı devletlerini dışarıda tutarken, Portekiz, Moritanya ve Ürdün gibi devletleri bölge ülkeleri ile olan ilişkileri nedeniyle bu tanım içerisinde kabul etme eğilimindedir.

Bir kıta olarak Avrupa ve uluslarüstü bir varlık olarak AB, Kuzey'e günümüzdeki özelliklerini vermektedir: ekonomik yönden gelişmiş ve zengin, siyasal olarak birleşik ve demokratik. Buna karşıt olarak Güney, ekonomik olarak fakir, genel olarak otoriter rejimler tarafından yönetilen, parçalanmış ve gerek devletler arası gerekse devletlerin kendi içlerinde çatışmalara ev sahipliği yapan bir görüntü sunmaktadır (Aliboni 1996; El-Yazami 2000). Bu farklılıkların da ötesinde Kuzey ve Güney arasında büyük bir kültürel uçurum bulunmaktadır. Güney'in çoğunluğunu oluşturan Arap ülkeleri halen Arap ve İslam dünyasının parçası olarak kalmaya devam etmekte, Kuzey ise ağırlıklı olarak Hıristiyan ülkelerden oluşmakta ve tamamen Batılı değerleri temsil etmektedir (Aliboni 1991). Gelecekte, Türkiye'nin olası üyeliği bir tarafa bırakılacak olursa, AB'nin Müslüman ülkelerle herhangi bir bütünleşmeye gidebileceğine ilişkin hiçbir işaret görünmemektedir. Bu kültürel farklılık bazı araştırmacılara -Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" tezi gibi- olumsuz bir fikir vermiş fakat aynı zamanda Kuzey ve Güney arasındaki coğrafi yakınlık biraz da yukarıda değindiğimiz farklılıkların sonucu olarak ortaya çıkan, güvenlik, göç ve çevre gibi ortak sorunların gündeme gelmesine de neden olmuştur.

Bu çalışmanın ana konusunu oluşturan Barcelona Bildirgesi, AB'nin bölgeye yönelik olarak gerçekleştirdiği tek inisiyatif olmadığı gibi, Avrupa (veya AB) da bölgedeki tek aktör değildir. Soğuk Savaş döneminde Doğu-Batı karşıtlığından ortaya çıkan güvenlik kaygısı, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra yerini, Avrupa'da yaşayan toplulukları da etkileyeceği düşünölen, bölgedeki toplumsal ve ekonomik çalkantılardan duyulan kaygıya bırakmıştır. Bölgede önemli enerji kaynaklarının bulunması da pek çok aktörün sahneye çıkmasına, Akdeniz eksenli politikalar üretmesine neden olmuştur. Bir tarafta NATO, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AĞİT), ABD, diğer tarafta ise bir kurum olarak AB, Avrupa devletleri (özellikle Güney Avrupa devletleri) ve Akdeniz ülkeleri, kendi çı-

¹ Avrupa Birliği deyimi, metin içerisinde, Avrupa'nın birleşmesinin bir ifadesi olarak kullanılacak, dolayısıyla, topluluğun bu ismi almasından önceki döneme de işaret edebilecektir.

karlarını güvence altına almak amacıyla karmaşık ve birbiriyle yarışan bir dizi inisiyatif ortaya koymuşlardır. 'Akdeniz Diplomasisi'nin ² tümüyle ortaya konması, bu çalışmanın sınırlarının ve amacının ötesinde olmakla birlikte, Barcelona Süreci'nin tam olarak anlaşılabilmesi için, Sürecin tarihsel arka planına bakmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla, ayrıntılara girmeden, Barcelona Süreci ile ilgili olduğunu düşündüğümüz, AB'nin dışındaki aktörler tarafından gerçekleştirilen bazı inisiyatifler hakkında bilgi verdikten sonra AB'nin Akdeniz politikasını kısaca inceleyeceğiz. Akdeniz ile ilgili yapılacak bir çalışmanın, tarih öncesi dönemden başlayarak ele alınmayı hak ettiğinin bilincinde, Avrupa'nın birleşmesinden sonra ortaya çıkan gelişmelere yoğunlaşmayı tercih ediyoruz.

2.2. Avrupa Birliği Dışında Akdeniz Diplomasisi

Soğuk Savaş döneminde NATO, tüm ilgisini Avrupa kıtasının orta kısmına yöneltmiş ve Akdeniz'in stratejik önemi ve bölgenin sorunları göz ardı edilmiştir. Bu dönemde bölge, Doğu-Batı çatışmasının bir uzantısı olarak algılanmış ve NATO'nun ve Varşova Paktı'nın stratejik politikalarına bir satranç tahtası olarak hizmet etmiştir (Xenakis 1999).

1975 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nda (AGİK, daha sonra AGİT) kabul edilen Helsinki Nihai Belgesi'nde, Akdeniz'e özel bir bölüm ayrılmıştı; buna karşın Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği Konferansı ancak 1993'te toplanabilmiştir. Bu süre zarfında Helsinki Süreci'nin 'Akdeniz boyutu' olarak üç toplantı (Valletta-1979, Venedik-1984, Palma di Mallorca-1990) düzenlenmişse de, bunlar, uzmanların bir araya getirilmesinden daha başka bir anlam taşımadığı gibi katılımcılar da Akdeniz'in problemlerini ele almaya yeteri kadar istekli olmamışlardır (Bin 1997). Akdeniz'in stratejik öneminin bir kez daha gündeme gelmesi ancak Ortadoğu krizinin ortaya çıkması ve petrol fiyatlarının etkilenmesiyle mümkün olabilmiştir (Coulombis ve Veremis 1999).

Berlin Duvarının yıkılışından önce gerçekleştirilen inisiyatiflerin başarısızlığa uğramasının nedenlerini, uluslararası arenadaki dönemin koşullarında aramak gerekir: Doğu-Batı çatışması. Bu dönemde "iki süper gücün ortak çıkarının bölgedeki statükonun korunması yönünde olması ve [bu iki devletin] bölgesel düzeyde siyasi ve askeri dengeli bozabilecek her türlü inisiyatife çekince koymaları, Akdeniz diplomasisinin başarısızlığa uğramasına neden olmuştur" (Bin 1997).

Soğuk savaşın sona ermesi, bu engellerin ortaya kalkması anlamına gelmiştir, ancak diğer taraftan küresel istikrar da çökmüştür (Ibid). Süper güç Sovyetler Birliği'nin geri çekilmesi, bölgede, özellikle de Kuzey Afrika'da, ekonomik krizlerle birlikte karmaşaya yol açmıştır. Bu durum aynı zamanda toplumsal çatışmaların, milliyetçilik ve dinsel aşırıcılık olarak radikalleşmesine neden olmuştur (Jünemann 1996).

Dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, bölgede Soğuk Savaşın sona ermesini izleyen yıllarda ortaya çıkan çatışmaların ve karmaşanın, Balkan ya da eski Doğu Bloğu ülkelerindeki örneklerinden farklı olduğudur. Akdeniz'de halen devam etmekte olan anlaşmaz-

² Bin (1997) Akdeniz Diplomasisini "Akdeniz'de diyalog ve işbirliği kurmayı amaçlamış öneri ve inisiyatiflerin tümü" olarak tanımlar.

lıklar, Soğuk Savaş öncesi dönemden kaynaklanmaktadır. Arap-İsrail, Batı Sahara, Türk-Yunan anlaşmazlıkları, Batı karşıtlığı ve radikal dincilik gibi sorunlar, tarihsel özelliklere sahiptir. Bunlar köklerini İslam-Hıristiyanlık çatışmasından ya da kolonicilikten alırlar, Soğuk Savaş'tan değil. Soğuk Savaş'ın bölge açısından getirdiği olumsuzluk, silahlı çatışma riskini artıran silah artışına neden olmasından kaynaklanmaktadır (Anderson ve Fenech 1994).

Cezayir, Fas, Tunus, Libya ve Moritanya'dan oluşan Arap Mağrip Birliği'nin (UMA'nın - Union of Arab Maghrib) kurulmasından sonra dört Avrupa devleti (Fransa, İspanya, Portekiz ve İtalya; daha sonra Malta da bu gruba katılmıştır) ve UMA 1990 yılında Roma'da bir toplantı düzenlemiştir. Amaç, bölgesel finans kuruluşların geliştirilmesi, gıda konusunda kendine yeterlilik, göç, kültürel diyalog ve çevre gibi ortak sorunlar konusunda işbirliğinin kurulmasıydı (Lister 1997). '5+5 Grubu' olarak da bilinen bu inisiyatif, Körfez Savaşı, Cezayir krizi ve Libya'nın uluslararası alanda yalnız bırakılması ile birlikte terk edilmiştir (Bin 1997; Joffé 1998).

Soğuk Savaşın sona ermesinin bir başka etkisi de, uluslararası güvenlik gündeminde ortaya çıkan değişiklikte görülmüştür. Eskiden sahip olunan askeri güç endişesi, ekonomik ve sosyal sorunlarla ve çevre ve yerel siyasal konularla yer değiştirmiştir. Göç, insan haklarının ve demokratik ilkelerin ihlâli, güvenlik sorunları olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Attinâ 2000; Anderson ve Fenech 1994). Bu gelişmenin sonucu olarak tüm AGİK üyesi ülkeler demokrasiye, hukukun üstünlüğüne, insan haklarına ve pazar ekonomisine olan bağlılıklarını ilan etmişlerdir (Xenakis 1999). Uluslararası alandaki bu gelişmeyle orantılı olarak, 1992 yılında Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın ilki, Parlamentolar-Arası Birlik'in (*Inter-Parliamentary Union* - IPU) öncülüğüyle parlamentolar düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Akdeniz'e kıyısı olan devletlerin temsilcileri katılımcı olarak, ABD, Rusya, İngiltere ve Filistin ise gözlemci olarak toplantıya davet edilmişlerdir. Katılımcı devletler bu toplantıda, güvenlik, ekonomi ve insan hakları konularında yapılacak işbirliği için bir dizi karar almışlardır. Üç alanda da işbirliği yapılması yönünde mevcut uluslararası uzlaşmaya rağmen bu inisiyatif Arap-İsrail çatışması nedeniyle kilitlenmiştir (Bin 1997).

İsrail ve Filistin Kurtuluş Örgütü arasında 1993 yılında imzalanan Oslo Antlaşmasıyla, Akdeniz merkezli inisiyatiflerin önünün açıldığı söylenebilir. Bu gelişmeyi takiben 5+5 Grubunun dışında kalmış olan Mısır, 1991 yılında teklif ettiği Akdeniz Forumu (Akdeniz'de Diyalog ve İşbirliği Forumu) ismiyle yeni bir inisiyatife öncülük etmiştir. Forumun katılımcıları Cezayir, Mısır, Fransa, Yunanistan, İtalya, Fas, Portekiz, İspanya, Tunus ve Türkiye olmuştur. 1994'te İskenderiye'de gerçekleşen ilk toplantının sonunda katılımcılar, çok taraflı ve bölgesel düzeyi ve üç alanı içermesiyle Akdeniz diplomasisinde bir yenilik olan bir belgeyi kabul etmişlerdir (Bin 1997; Lister 1997).

Bu bağlamda değinebileceğimiz bir başka önemli gelişme ise, 1994'te düzenlenen "Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ekonomik Toplantısı"dır. Toplantı, AB'nin ve ABD'nin bölgedeki yarışan çıkarlarını göstermektedir. Ne var ki bu inisiyatif, Binyamin Netenyahu'nun Oslo Sürecinin temellerini sarsması ve ABD'nin İsrail'e karşı örtük bir destek anlamına gelen tutumu sonrasında donmuş bir görünüm arz etmektedir (Joffé 1998). ABD tarafın-

dan desteklenen ve ABD'den iki özel dernek tarafından organize edilen bu toplantı, 61 devletin temsilcileriyle 1200 işadamını, bölgedeki ekonomik gelişmeyi ve iş sahalarını artırmak amacıyla bir araya getirmiştir. Bu toplantıda AB ikinci planda kalmıştır (Bin 1997).

2.3. Avrupa Birliği'nin Akdeniz Siyaseti: 1957-1992

Avrupa'nın Akdeniz'e olan ilgisi, modern dönemde kolonicilikle başlar ve hali hazırdaki ilişkileri de genel olarak bu dönemde oluşturulan bağlar üzerine kurulmuştur. Bu durum, sadece Akdeniz için değil, Avrupa'nın Üçüncü Dünya ile olan tüm ilişkilerinde belirleyici bir niteliktedir. Eski kolonyal güç Fransa'nın, sömürgeci olan bazı Afrika ülkeleri konusunda gösterdiği ısrar sonucunda, bu ülkeler ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında, 1963-1975 döneminde bir takım ortaklık antlaşmaları sonuçlandırılmış ve Yaounde Sözleşmeleri ortaya çıkmıştır. İngiltere'nin 1973 yılında AET'ye katılmasıyla birlikte, bu ilişkiler, İngiltere'nin eski sömürgelerine de genişletilmiş (*Afrika, Karayip ve Pasifik devletleri – African, Caribbean and Pacific Countries*), Lomé Sözleşmeleri olarak bilinen bir dizi antlaşmayla, -Yaounde Sözleşmeleri tarafı olan devletlerle birlikte- bu devletlerin Toplulukla olan ilişkileri düzenlenmiştir (Parfitt 1997). Mağrib için özel hükümler içeren 1957 tarihli Roma Antlaşması'ndan sonra, Avrupa'nın Fas ve Tunus'la olan ilişkileri bir dizi iki taraflı işbirliği anlaşmalarıyla ve kalkınma yardımları sağlayan mali protokollerle devam etmiştir. Fas ve Tunus'un Kuzey Afrika'daki ayrıcalıklı yeri, bu devletlerin eski Fransız sömürgeci olmalarında ve Fransa'nın Akdeniz siyasetindeki belirleyici rolünde aranmalıdır (Joffé 2000; Lister 1997).

1962'de Yunanistan ve arkasından 1963'te Türkiye, Toplulukla ortaklık antlaşması imzalamıştır. Toplulukla 1969 yılında İsrail ve İspanya arasında imzalanan iki taraflı ticaret antlaşmalarını, diğer Akdeniz ülkeleri Portekiz, Yugoslavya, Mısır, Lübnan, Ürdün, Suriye, Malta ve Kıbrıs'la imzalanan benzer antlaşmalar izlemiştir. Bu antlaşmaların göze çarpan bir özelliği, her ülke için aynı koşulların sağlanmamış olmasıdır. Bu antlaşmalarda, Fas ve Tunus gibi ülkelerin, diğer Akdeniz ülkelerine oranla bazı ayrıcalıkları bulunuyordu (Pomfret 1986; Tovias 1996; Marks 1996). İki taraflı ve farklı özelliklerde antlaşmalar imzalamakla Avrupa, bölgeye karşı, ülkelere göre değişen bir politika uyguluyordu; çünkü birleşmiş bir Arap dünyasının kendi çıkarları için bir tehdit oluşturacağına inanıyordu (Jünemann 1996). Birbirinden farklı, çok sayıdaki ve zaman zaman birbiriyi çelişen ya da kesişen bu antlaşmalar, 1972'de Topluluğu "sık sık çatışan tercihleri tek bir yaklaşımla" değiştirmeyi amaçlayan bir Akdeniz siyaseti oluşturmaya zorlamıştır. Global Akdeniz Politikası (*Global Mediterranean Policy – GMP*) Topluluğun, sadece ekonomik araçlara sahip olsa da, bölgeyi bir bütün olarak ele alma isteğini yansıtmaktaydı (Pomfret 1986). Ancak Politika, kararlaştırıldığı gibi devam ettirilememiştir. Bölge devletleriyle devam ettirilen ortaklık müzakereleri, ayrı ayrı ele alınmaya ve devletlerin durumlarına özgü nitelikleri taşımaya devam etmiştir (Parfitt 1997). Buna ek olarak Avrupa bu dönemde, tarım konusunda ağır sorunlar yaşamaktaydı. Bunun sonucu olarak, İngiltere, Almanya ve Hollanda'nın da etkisiyle, GMP ile öngörülen ticarete karşılıklılık terk edilmiş, sonuç olarak Avrupa, iki taraflı ve yardım merkezli politikasını devam ettirmiştir (Parfitt 1997; Lister 1997). Ortak Tarım Politikası'nın (Common Agricultural Po-

licy – CAP) sonucu olarak bu dönemde imzalanan antlaşmalar, Akdeniz ülkelerinin Avrupa Topluluğu'na yalnızca sanayi ürünleri ihraç etmelerine izin vermiş, tarım ve tekstil ürünleri ise farklı kotalara tabi tutulmuştur (Joffé 2000; Marks 1996; Tovias 1996). CAP uyarınca “*anahtar ürünlerin fiyatlarına etki eden araçlar ve Topluluk pazarına girişin düzenlenmesiyle öncelik üye devletlerin ürünlerine veriliyordu. Üye olmayan devletlerin sadece düşük fiyat vererek üye devletlerle rekabet etmesi mümkün değildi*” (Marsh 1976). Akdeniz ülkelerinin sanayileşmemiş ülkeler olduğunu ve tarımın işgücü dağılımında ve GSMH'de büyük bir yer tuttuğunu dikkate aldığımız takdirde, CAP'ın bu ülkelerin ekonomisine olan etkisinin anlaşılması daha kolay olacaktır. CAP sonucu, Akdenizli üreticiler, gelirlerinin azalmasını engellemek için, yüksek katma değerli ve kârlı ürünlere yönelmişlerdir. Ancak bu yöneliş, iç pazardaki temel gıda üretiminde düşüşe yol açmış ve uluslararası rekabete katılmaya ve üretimi artırmaya olanağı bulunmayan pek çok çiftçinin kırsal kesimi terk ederek kıyıda ki kentlere göç etmelerine neden olmuştur. Bunun sonucunda, kentlerin yapısı bozulmuş, işsizlik artmış, ekolojik dengesizlik ortaya çıkmış, uluslararası göç gündeme gelmiştir (Minasi 1998).

1981'de Yunanistan, 1986'da ise İspanya ve Portekiz Topluluk'a katılmıştır. Bu Akdeniz yönelimli genişleme, Topluluk ile Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkiye yeni bir boyut getirmiştir. Yeni üyeler Topluluk pazarına serbest giriş ve CAP düzenlemelerinden faydalanma hakkını dereceli olarak kazanırken, üye olmayan Akdeniz ülkeleri, Topluluk'a ve yeni üyelere olan coğrafi yakınlıkları ve benzer tarım ürünlerine sahip olmaları nedeniyle rekabet güçlerini kaybetmişlerdir (Lister 1997; Joffé 1993). İleride de göreceğimiz gibi CAP, AB ile Akdeniz ülkeleri arasında tartışma konusu olmaya devam etmektedir.

Avrupa ile Arap ülkeleri arasında başlatılan bir başka inisiyatif olan Avrupa-Arap Diyalogu, 1974 yılında, Arap Ligi ile Topluluk arasında bölgesel işbirliğine uygun bir ortamın yaratılması amacıyla kurulmuştur. Diyalog, 80'li yıllardaki durgunluğun ardından 1989'da yeni bir ivme kazandı ise de, Kuveyt'in Irak tarafından işgali ile birlikte tamamen terk edilmiştir. Görüşmelerdeki temel anlaşmazlık toplantıların gündemine ilişkin olmuştur. Arap ülkeleri Filistin sorununu tartışma konusunda ısrar ederken, Topluluk'un önceliği ekonomik ilişkiler olmuştur (Bin 1997; Lister 1997).

Soğuk Savaş sonrasında güvenlik sorununda ortaya çıkan belirsizlikler, Avrupa'yı yeni politikalar üretmeye yöneltmiştir. Bu dönemde nükleer, kimyasal ve konvansiyonel silahlar halen bölgede bulunmaktaydı, ancak klasik bir askeri gücün varlığından söz etmek mümkün değildi. Güvenlik gündemlerinin yeni konuları olan uyuşturucu kaçakçılığı, göç ya da terörizm gibi sorunlar, silahlarla üstesinden gelinemeyecek özelliktedirler. Bu bağlamda, Avrupalı politika üreticileri arasında, bölgenin ekonomik olarak kalkınmasının toplumsal ve uluslararası kırılmaları azaltacağına ilişkin görüş ağırlık kazanmaya başlamıştır (Waites ve Stavridis 1999; Lister 1997). Bu yeni ortamı ve bölgenin ihtiyaçlarını dikkate alan Avrupa Zirvesi, 1990'da, Yenilenmiş Akdeniz Politikasını (*Renovated Mediterranean Policy*) açıkladı. Önceki deneyimlerde bulunmayan güçlü siyasal amaçlarına rağmen bu politika da, iki taraflı yapısı ile zayıflatılmıştı (Bin 1997; Lister 1997). Bu dönemde, Sovyet Bloğunun dağılması ile birlikte Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri Topluluk kaynaklarının çoğunu kendilerine çekmeye başlamıştır. Topluluk bütçesinin üçte birinden fazlasını tek başına karşılayan Almanya, bu ülkelere daha fazla önem veriyordu (Waites

ve Stavridis 1999). Fransa, İspanya ve İtalya ise, bu tek taraflı yaklaşımın dengelenmesi konusunda ısrarlı idiler (Jünemann 1996). Bu ısrar sonucunda, AT'nin Akdeniz ülkelerine olan yardımı belli bir oranda artış göstermiş, ancak bu AT'nin denizaşırı devletler için yapmakta olduğu kalkınma yardımlarının sadece %3'ünü oluşturmuştur. Tovias (1996) bu politikayı, Akdeniz ülkeleri için “*Brüksel’den daha fazla yardım gönderilmesi konusunda güney Avrupa ülkelerinin kuzey Avrupa ülkelerine karşı kazandığı küçük bir zafer*” olarak nitelendirmektedir.

2.4. Avrupa'nın Akdeniz'e Bakışı: Ticaret mi, Tehdit mi?

Yapmış olduğumuz tarihsel incelemede, öncelikle belirtilmesi gereken şey, Barcelona Bildirgesi'nin bir Avrupa inisiyatifi olduğu, Avrupa'nın Akdeniz politikasının gelişimi içerisinde olgunlaştığı gerçeğidir (Jünemann 1996; Salame 1999). Jean Pierre Derisbourg³ inisiyatifin nedenlerini, orta Avrupa ve Baltık ülkeleri ile Akdeniz ülkeleri arasında adil bir dengenin kurulması; küreselleşen dünya ekonomisi içerisinde bölgeselleşmenin önemi; Cezayir, Filistin ya da Mısır'daki gibi yerel ya da bölgesel kargaşadan dolayı Avrupa kamuoyunun 1990'lardan beri artan endişesi; Akdeniz ülkelerini ziyaret eden işadamları ve turistlerin güvenliklerinin tehlike altında bulunması; önlenemeyen uyuşturucu trafiği ve göç dalgaları; ve yakın zamanda Ortadoğu'da büyük artış gösteren kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlar olarak özetlemektedir. Her ne kadar Derisbourg, petrol akışının kesilmesine ilişkin küçük bir tehlike olduğunu söylemişse de, bu nedenlere AB'nin enerji ihtiyacını ve bölgedeki çevre sorunlarını da eklememiz gerekmektedir.

Avrupa, bölgenin en büyük petrol müşterisi olarak göze çarpmaktadır. Her ne kadar ABD Akdeniz petrolünden yavaş yavaş bağımsız hale geliyorsa da, AB'nin ve ABD'nin çıkarları, hava kirliliğine yaptığı görece az etki nedeniyle gelecekteki alternatif enerji olarak gösterilen doğal gaz konusunda çakışmaktadır. Avrupa, ihtiyacı olan doğal gazın dörtte birini Kuzey Afrika'dan sağlamaktadır. Cezayir mevcut iki boru hattı ile bu konuda en büyük satıcı konumundadır. Yeni boru hattı projeleriyle birlikte (Libya-İtalya boru hattı; Libya'dan Mısır'a ve Katar doğal gazı bağlantısı ile birlikte İsrail üzerinden Türkiye'ye ulaşması düşünülen boru hattı; Kafkas'lardan İran ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşması düşünülen boru hattı) belki de 10 yıl içerisinde Avrupa, bölgeye eskisinden daha bağımlı bir konuma gelecektir (Joffé 1998).

Enerji sorunundan ayrı olarak ticaret konusunun da AB'nin Akdeniz Politikası'nın gelişmesinde önemli bir rol oynadığı düşünülebilir. Barcelona Süreci'nin ilk adımlarının atıldığı dönem dikkate alınacak olursa, Akdeniz ülkelerinin 300 milyonun üzerinde nüfusa sahip ve 1993 itibarıyla ithalatının %47'sini Avrupa'dan gerçekleştiren, ihracatının da %38'ini yine Avrupa'ya yapan cazip bir pazar sunduğu doğrudur, ancak Gillespie'nin (1997) belirttiği gibi, “*kuzeyli devletlerin Akdeniz konusundaki ilgileri Fransa, İspanya ve İtalya'nın, güneyde gerçekleşen istikrarlılıklar ve krizler konusundaki uyarıları ile gelişmiştir*”. Gerçekten de, Avrupa Birliği içerisinde, dış ilişkiler konusunda ağırlık verilen devletler konusunda belirli bir gruplaşma olduğunu söylemek mümkündür. Bir ta-

³ Derisbourg, Avrupa Komisyonu'nun Birleşmiş Milletler, Lübnan ve Kıbrıs elçiliğinde bulunmuş, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile Avrupa Birliği ilişkileri üzerine çalışmalar yapan bir diplomattır.

raftan Almanya, Alman birliğine verdiği önem nedeniyle Orta ve Merkez Avrupa Ülkelerine önem vermekte ve Soğuk Savaş sonrası tüm ilgisini ve dolayısıyla Birliğin politikasını bu yöne çevirmeye gayret etmektedir (The Economist 1995). Bunun yanında Fransa, yanına İtalya ve İspanya'yı da alarak, daha etkin bir Akdeniz politikasının yürütülmesi için çaba göstermektedir (Maestro 2001).

Tablo 1. Akdeniz Ülkelerinin AB ile ticari ilişkileri (1998)

Akdeniz Ülkesi	Toplam İthalat (milyon Euro)	AB'den yapılan ithalatın toplam ithalata oranı (%)	Toplam ihracat (milyon Euro)	AB'den yapılan ihracatın toplam ithalata oranı (%)
Cezayir	8 314	57.1	9 033	63.6
Fas	7 526	55.7	4 138	59.3
İsrail	24 503	58.1	20 771	30.9
Kıbrıs	3 280	54.7	949	38.1
Lübnan	6 306	53.4	639	25.3
Malta	2 378	69.3	1 636	52.8
Mısır	14 698	36.3	2 851	30.9
Suriye	867	33.4	643	50.9
Tunus	7 462	75.0	5 216	80.2
Türkiye	40 842	52.5	24 138	50.0
Ürdün	3 416	32.7	1 1316	6.6
West Bank/Gaza Strip*	1 908	7.2	335	0.2

* 1997'ye ait veri

Kaynak: Euro-Mediterranean Statistic 2/1999, Eurostat, Luxemburg, EU 2000a içerisinde. Orijinal tablonun ilgili bölümleri.

AB ile Akdeniz ülkeleri arasında ticaret yoğunluğu, Akdeniz ülkelerinin AB'ye olan bağımlılığını göstermektedir. Pomfret'e (1986) göre Akdeniz ülkeleri, farklı ekonomik çıkarlar ve siyasi nedenlerle olsa da, Topluluk pazarına girme yönünde ortak bir amaca sahiptiler. Bu ülkeler genel itibarıyla az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdir. Suriye, Libya, Mısır, Tunus ve Cezayir petrol üreten ülkeler olmalarına rağmen bunlardan sadece Libya ve Cezayir kalkınmasını petrol gelirlerinden karşılayabilmektedir. Tarımda ise sadece Türkiye düzenli olarak ihtiyaç fazlası üretim yapabilmektedir (Joffé 1993).

Bağımsızlıklarını kazandıklarından beri coğrafi yakınlık sebebiyle Akdeniz ülkeleri, bölgenin süper gücü olan AB'ye bağımlı olmuşlardır (Pomfret 1986; Lister 1997). 1990'lardan itibaren AB'nin Akdeniz politikasını biçimlendiren temel etkenin ticaretle açıklanamayacağını, gerçek nedenin Akdeniz ülkelerinden kaynaklanan güvenlik sorunlarının çözümlenmesi amacı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz (Waites ve Stavridis 1999). Tehlike ve ticaret karşılaştırmasında, Avrupa için Akdeniz pazarının sınırlı bir önemi vardır: 2000 yılına gelindiğinde bile, AB'nin Akdeniz'e yaptığı ihracat, toplam ihracatının %9'ü iken, bölgeden gerçekleştirdiği ithalatın toplam ithalatına oranı %6'dır (EU 2001c). Coğrafi nedenler ve Akdeniz ülkelerinin demografik ve ekonomik durumları, bu oranların hızlı bir şekilde yükselmesinin ya da düşmesinin de mümkün olmadığını göstermektedir.

Diğer İslam ülkelerine oranla Cezayir krizi istisnai bir özellik taşısa da, Avrupalıların İslamî hareketleri ve köktendinciliği algılayışlarında bu olayın etkisi çok büyük olmuştur. 1992 Şubatı'nda İslamî Kurtuluş Cephesi'nin (*Islamic Salvation Front-FIS*) yasal bir parti olarak faaliyet göstermesinin resmen yasaklanmasının ardından ortaya çıkan şiddet, Avrupa'da ortaya çıkan İslam korkusunun somut nedeni olmuştur. Cezayir içinde ve dışında gerçekleşen saldırılar yabancıları, özellikle de Fransız vatandaşlarını hedef almış, on binlerce Cezayirli saldırılarda hayatını kaybederken onlarca yabancı da bu olaylarda ölmüştür. Dahası, Fransa, 1995 Haziran'ında Paris ve Lyons'da bombalı saldırılara şahit olmuş, Avrupa İslamcı hareketlerin etkilerinin yerellikten çıkmasıyla karşılaşmıştır (Spencer 1996; Crenshaw 1994).

Elbette Cezayir krizi, Avrupalıların İslam'ı bir "düşman" olarak görmelerinin başlangıcı değildir. Oryantalist görüş, İran devrimi kendisini dünya siyasetine köktendinci bir tehlike olarak sunduğunda bile, İslam ve Araplar hakkındaki batılı düşünceleri çoktan etkilemişti. Batı medyası, Cezayir'deki bu yeni gelişmeyi "*bölgede yaşayan insanlar ve ortaya çıkan siyasi hareketler hakkındaki gecelik televizyon programlarında, çoğunlukla da, 'terörist', 'barbar', 'kökten dinci', 'ırkçı', 'batı düşmanı' gibi aşağılayıcı ifadelerle de yer vererek*" mümkün olduğunca çok işlemiştir (Dwyer 1991).

İslamî köktendinciliğin Avrupalı toplumlar için bu denli hassas bir konu olmasının bir nedeni, özellikle güney Avrupa ülkelerinin –Fransa, İtalya ve İspanya- barındırdığı göçmenler olmuştur. Joffé (2000) ise göçmen sorununun Batı tarafından temel olarak ekonomik yönüyle değerlendirildiğini söyler: "*[Barselona Bildirgesi'nin] dile getirilmeyen nedeni, güneyden gelen işgücü göçünü, ekonomik kalkınmayı tetiklemek suretiyle azaltmaktır*". Avrupalı devletler 1980 başları itibarıyla Akdeniz'deki İslam ülkelerinden 4 milyon üzerinde göçmen almıştı. Ekonomik etkileriyle birlikte Avrupa bu göç dalgalarının İslamî terörizme dönüşmesinden korkuyordu (Waites ve Stavridis 1999; Anderson ve Fenech 1994; Salame 1999). Birliğin, yasadışı göç dalgalarına karşılık olarak ilk önlemi, sınır kontrollerinin sıkılaştırılması olmuştur. Göç, önemli bir güvenlik sorunu olarak tanımlanmış, Birlik tarafından terörizm karşıtı işbirliği için oluşturulan Terörizm, Radikalizm, Ekstremizm ve Şiddet grubu, özellikle İspanya ve İtalya'nın Akdeniz sınırlarını denetim altına alması gerektiğine karar vermiştir. 1992 yılında İspanya ve Fas arasında yapılan antlaşmayla Fas, İspanya'ya ulaşan yasadışı göçmenlerden sorumlu tutuluyor, bu sorumluluğun karşılığı olarak da Fas, İspanya'dan sınır denetimi için 500 milyon ECU alıyordu (Parfitt 1997).

Özet olarak diyebiliriz ki, Avrupa Akdeniz'de istikrarın bozulmasını kendi çıkarları için bir tehdit olarak görmektedir. Avrupa için istikrarsız bir Akdeniz, özellikle Kuzey Afrika, enerji yolları üzerindeki kontrolün kaybı, batı karşıtı İslamî köktendinciliğin artması (Cezayir'de olduğu gibi) ⁴, uluslararası terörizmin, uyuşturucu trafiğinin, organize suçların ve tüm bunların sonucu olarak Güney Avrupa'daki ve bir bütün olarak Avrupa'daki toplumsal ve siyasi dengeleri bozabileceğinden endişe edilen göçün hız kazanması anlamına gelmektedir (Jünemann 1996; Marks 1996; Coulombus ve Veremis 1999; Azzam 1996). Bunu en iyi özetleyen ifade, Avrupa Parlamentosu Başkanı Klaus Hansch'ın, Barcelona Konferansı'nda yapmış olduğu konuşmada yer almaktadır: "...ya istikrar ihraç ederiz, ya da istikrarsızlık ithal ederiz" (Maestro 2001).

3. BARCELONA BİLDİRGESİ VE BARCELONA SÜRECİ

3.1. Hazırlanma Süreci

Barcelona Bildirgesi ve onu izleyen toplantılar ve uygulanması olan Barcelona Süreci, yukarıda değindiğimiz başarısızlıkla sonuçlanmış projelerin bir sonucu olarak görülebilir. Avrupa Zirvesi, yeni politikanın ilk işaretini 1992'de Lizbon'da vermiştir. Ancak Lizbon'da kararlaştırılan, Mağrip ülkeleriyle kurulacak bir serbest ticaret bölgesinin kurulması ile sonuçlanacak Avrupa-Mağrip İşbirliği düşüncesi, Cezayir'de ortaya çıkan iç savaş ve Libya'ya uygulanan uluslararası yaptırımlar nedeniyle hayata geçirilememiştir (Barbé 1996).

Haziran 1994'te Korfu'da toplanan Avrupa Zirvesi, Komisyon'dan, "*Essen'deki Avrupa Zirvesinde alınacak kararların temelini oluşturmak üzere (...) Avrupa Birliği'nin Akdeniz'deki politikasını ve kısa ve orta vadede gerçekleştirilebilecek inisiyatifleri, Avrupa Birliği'nin ve Akdenizli ortaklarının da katılımıyla gerçekleştirilebilecek bir konferansın toplanması olasılığını da göz önüne alarak*" değerlendirilmesini istemiştir (EU 1994a). Komisyon'un Kasım ayında hazırladığı Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na ilişkin önerisi yeni Akdeniz Politikası'nın temellerini oluşturmuştur. Hazırlanmış olduğu bildirişimde (communication) Komisyon (EU 1994b), Orta ve Doğu Avrupa ile Akdeniz arasında bir denge kurulmasının gerekliliğini şu ifadelerle gerekçelendirmiştir:

1989'den beri hızla gelişen jeopolitik değışmelerin sonucu olarak, Topluluk dikkatini, hem Orta ve Doğu Avrupa'daki, hem de Akdeniz'deki ekonomik gelişmeyi desteklemeyi gerekli gören politikalara yoğunlaştırmıştır. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin kendi ekonomilerini Batı Avrupa ve dünya ekonomisiyle bütünleştirme çabaları desteklenmiştir.

⁴ Dikkat çekmek istediğimiz bir nokta, İslam'ın Batı için gerçekten bir tehdit olup olmadığını tartışma konusu yapmamış olmamızdır. Halliday (1997), "İslam tehdidi kavramının her şeyden önce kendisi bir kurunttu; 'İslam' ve 'Batı' dünyaları arasında sürekli, tarihasın bir çatışmadan sözetmekse tamamiyle anlamsız" dedikten sonra, Osmanlı'nın yıkılmasından sonra askeri tehdidin tamamen ortadan kalktığını, Müslüman toplulukların ise hiç bir zaman birleşmeyeceklerini, birleşseler bile, Batı'ya verebilecekleri zararla, Batı'dan maruz kalacakları zararın karşılaştırılmayacağını tartışır.

Topluluğun Orta ve Doğu Avrupa'ya ilişkin politikaları ile, güneye ilişkin politikaları farklı coğrafi, tarihsel, siyasal, ekonomik ve kültürel nedenlerden kaynaklanmaktadır. Her bölgeye, bölgenin özgül ihtiyaçları ve kapasitesine göre ilişkiler kurmak, Topluluk politikasıdır. Bu tavsiye metni, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile takip edilen katılım öncesi stratejilerin, Akdeniz'deki komşularla daha sıkı bağlar kurulmasıyla bir ilgisinin olmadığını ortaya koymaktadır.

Bu belgede Komisyon, "Topluluk için stratejik bir önem oluşturan" Akdeniz bölgesinde istikrarın sağlanabilmesi için çözülmesi gereken bazı sorunlar olduğunu belirtmiştir:

...aşırı milliyetçilik ve dinciliğin azaltılabilmesinin bir aracı olarak insan haklarına ve ifade özgürlüğüne gösterilen siyasi riayetın desteklenmesi" ve "sürdürülebilir kalkınmaya ve daha yüksek yaşam standartlarının gerçekleştirilmesine yol açacak ve vahşetin ve göç baskısının azaltılmasını sağlayacak ekonomik reformların desteklenmesi.

Komisyon bu yeni politikayı, siyasal ve ekonomik amaçları da içine alan bir şekilde çok boyutlu olarak kabul ederken, aynı zamanda uzun vadeli bir strateji öneriyordu:

Gelişmekte olan bir çerçeveye olarak düşünülmesi gereken Avrupa-Akdeniz ortaklığı, bu tavsiye metninde sunulan unsurları hayata geçirecek uzun vadeli bir konudur. İvedi bir başlangıç yapılması, zorunludur..

Birliğin politikası, Akdeniz ülkelerinde istikrarlı ve güvenli bir alan kurulmasına ve uzun süreli ve hızlı ekonomik gelişmeler için gerekli koşulların yaratılmasına yönelik olmalıdır. Ekonomik reformlara gösterilecek bağlılıkla, ilgili ülkeler daha yüksek iş imkanlarına ulaşabilir ve Toplulukla olan zenginlik farkını azaltabilirler. Bunun gerçekleştirilmesinin en kolay yolu, sürecin gerektireceği toplumsal ve ekonomik düzenlemelerin Birlik tarafından yeterli bir şekilde desteklenmesine eşlik edilecek, temel nitelikleri serbest ticaret ve ekonomik bütünleşme olan Avrupa-Akdeniz ekonomik bölgesinin kademeli olarak yaratılması ve siyasal alanda ve güvenlik alanında işbirliğinin sağlanmasıdır.

Tavsiye metninde toplanacak olan konferansın katılımcıları, "Birlikte sonuçlanmış antlaşmalara sahip Akdeniz'e kıyaslı olan ülkeler ve Ürdün" olarak belirlenmiştir.

3.2. Barselona Bildirgesi

Akdeniz'deki siyasal istikrarı ekonomik gelişmeyle olanaklı kılmaya çalışan yeni politika (Kienle 1998) 1994 Aralık'ta Essen Zirvesi'nde ilan edilmiştir (EU 1994c). Bunun sonucu olarak öngörülen konferans, 27-28 Kasım 1995 tarihinde, 12 Akdeniz ülkesinin (Fas, Tunus, Cezayir, Mısır, Kıbrıs, İsrail, Ürdün, Lübnan, Türkiye, Filistin Otoritesi, Suriye ve Malta) ve 15 AB üyesi devletin katılımıyla, Birliğin İspanyol başkanlığı sırasında, Barselona'da gerçekleşmiştir. Konferansın sonunda katılımcılar üç bölümden oluşan bir bildirme ile bildirgenin uygulanmasının ana hatlarını gösteren bir çalışma programını imzalamışlardır.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Bildirge'nin üç bölümünde ayrı ayrı ele alınan üç temel amaçta sahiptir. Bu amaç ve bölümleri ve Sürecin gelişimini kısaca incelemeye geçmeden önce, AB'nin Akdeniz Politikasının son yansıması olan bu inisiyatifin öne çıkan birkaç özelliğinin belirtilmesi gerekmektedir. Barselona süreci, diğer AB'nin diğer politikalarından farklı olarak, Akdeniz'i "ortak alan" olarak ele almaktadır. Bunun anlamı, Akdeniz'in, bir

bölge olarak değerlendirilebilmesi için gerekli olan ortak unsurları (coğrafi bütünlük, ortak değer, gelenek ve çıkarlar vb.) taşıdığıın kabul edilmiş olduğudur. Bu 'ortak alan' düşüncesi, barış, istikrar ve refahın artırılması için bir araç olarak görülen bölgesel işbirliği amacına ulaşmada her ülkenin eşit değere sahip olduğu görüşünü doğurmuştur. Bu yaklaşım, AB'nin daha önceki Akdeniz politikalarından farklılaşmaktadır çünkü, yukarıda da değindiğimiz gibi, AB'nin Barselona'ya kadar olan politikası –1992'deki Mağrib'le kurulacak bir işbirliğinde olduğu gibi- daima ülkelerin tek tek ya da küçük gruplar olarak derecelendirilmesi şeklinde ortaya çıkmıştı. 'Ortak alan' düşüncesinin savunduğu bir başka önkabul ise, uluslararası işbirliğini olanaklı kılacak siyasal, ekonomik ve toplumsal liberalizasyonun Akdeniz ülkelerinde başarıya ulaşabileceği olmuştur (Calleja 2002).

3.2.1 Birinci Bölüm: Siyasal ortaklık ve güvenlik konularında ortaklık

İnsan haklarının ve demokrasinin temel ilkelerine dayalı, bir barış ve istikrar alanı yaratılması.

Barselona Bildirgesi'ni imzalayan 27 katılımcı insan hakları, demokrasi, devletlerin meşruiyeti, self-determination ve silahsızlanma gibi bir çok ilkeye bağlılıklarını ilan etmişlerdir. Özel olarak:

- Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile uyumlu olarak hareket edeceklerdir.
- Kendi siyasî sistemlerinde hukuk devletini ve demokrasiyi geliştireceklerdir.
- Irk, milliyet, dil, din ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin, gerek bireysel olarak gerek aynı grubun diğer üyeleriyle birlikte, ifade özgürlüğü, barışçıl amaçlarla örgütlenme özgürlüğü, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü dahil olmak üzere insan hakları ve temel özgürlüklere saygılıdırlar ve bu hak ve özgürlüklerin meşru yollarla etkili biçimde kullanımını garanti ederler.
- Toplumlarındaki çoğulculuk ve çeşitliliğe saygı gösterecek ve güvenceye alacak, toplumdaki farklı gruplar arasında hoşgörüyü geliştirecek ve hoşgörüsüzlük, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı tezahürleriyle mücadele edeceklerdir.

Aynı zamanda Bildirge, istenmeyen muhaliflere karşı mevcut rejimleri destekleme anlamına gelen bazı ilkelere de yer vermektedir:

- Katılımcıların her birinin kendi siyasi, sosyo-kültürel, ekonomik ve adli sistemini serbestçe seçme ve geliştirme hakkını tanıyacaktırlar.
- Birbirlerinin eşit egemenliğine ve egemenliğin içerdiği bütün haklara saygı gösterecek ve uluslararası hukuk çerçevesinde üstlendikleri yükümlülükleri iyi niyetle yerine getireceklerdir.

- Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin amaçları ve ilkeleri ile Devletlerin toprak bütünlüğüne ilişkin olarak taraflar arasındaki anlaşmalarda ifadesini bulan normlar da dahil olmak üzere uluslararası hukukun ilgili normlarına her zaman uygun hareket ederek halkların eşit haklarına ve kendi geleceklelerini belirleme haklarına saygı göstereceklerdir.
- Diğer ortakların her birinin toprak birlik ve bütünlüğüne saygı göstereceklerdir.
- Özellikle imzaladıkları uluslararası belgeleri onaylayarak ve uygulayarak, bu tür belgelere katılarak ve başka uygun önlemleri alarak terörizmin önlenmesi ve terörizmle mücadele alanında aralarındaki işbirliğini güçlendireceklerdir.

Bu iki ayrı türde sayılabilecek gönderme, bölgede İslamî muhalefetin ortaya çıkışına ilişkin bir çözüm arayan Avrupa ülkelerinin karşılaştığı ikilemi göstermektedir. Aliboni (1996) bu ikilemi şöyle açıklamaktadır: İslamî hareketlerin “*dikkate alınmaması istikrarlılık yaratmakta ve riski, fiilî bir tehlikeye dönüştürmektedir*”. Diğer taraftan ise, “*güney Akdeniz hükümetlerinin güçlü bir şekilde İslam karşıtlığı ile desteklenmesi, İslamcılarının yerel destek bulmalarına, [böylece] herhangi bir çözüm bulunamadan radikalleşmelerine*” neden olma tehlikesini taşımaktadır. İkinci yolun tercih edilmesi AB’yi, güney toplumlarının gözündeki, İslam’a karşı savaşan hükümetlerin suç ortağı yapabilecektir (Marks 1996; Salame 1999). Aynı zamanda, yerel hükümetlerin İslamî hareketleri bastırmak için kullandıkları yöntemlerin, insan hakları ihlallerinin en göze çarpıcı örnekleri olduğu bilinmektedir. Bu durumda AB’nin karşısında, kendisine de düşman olduğunu düşündüğü gruplara karşı insan hakları ihlalleri işlenmesi nedeniyle yerel hükümetlere baskı yapması, büyük bir çelişki doğuracaktır (Parfitt 1997).

3.2.1.1. İnsan Hakları Kaydı

Süreç bağlamında demokrasi ve insan hakları tartışmalarının temel çerçevesi, taraflara insan hakları ve demokrasi ilkelerinin ihlali durumunda sözleşmeyi askıya alma hakkı veren “insan hakları kaydı”nın içinde bulunduğu ortaklık antlaşmalarıdır⁵. Viyana Konvansiyonu (1969) madde 60/1 iki taraflı bir sözleşmenin esaslı bir şekilde ihlali durumunda diğer tarafın “*sözleşmeyi tamamen ya da kısmen sona erdirmek ya da askıya almak için bu ihlale başvurabileceği*”ni düzenlemektedir (Shaw 1991). Dolayısıyla, taraflardan birinin insan hakları kaydını ihlâl etmesi durumunda, Avrupa Birliği ya da Akdenizli Ortak Ülke, diğer tarafa karşı harekete geçebilecek, antlaşmayı askıya alabilecek ya da kendi yükümlülüklerini yerine getirmeyebilecektir. Antlaşmanın askıya alınması ile ilgili olarak Viyana Konvansiyonu ile belirlenen prosedür AB tarafından yeterli görülmemiş ve antlaşmalara, ihlâl durumunda tarafların antlaşmayı sona erdirebileceklerini ya da askı-

⁵ AB ve üçüncü devletler arasındaki ortaklık antlaşmalarında bulunan insan hakları kaydı, insan haklarının artan bir şekilde hukuk metinlerine girmesinin son adımı olarak karşımıza çıkmaktadır. AB’nin üçüncü devletlerle yapmış olduğu ve insan hakları kaydı içeren bu tip antlaşmaların sayısı 50’nin üzerindedir. Mayıs 1995’teki Zirve kararı, AB ile üye olmayan devletler arasında yapılan tüm işbirliği, ortaklık ve serbest ticaret bölgesi antlaşmalarının bundan böyle bir “insan hakları kaydı” içermesi gerektiğini belirterek, metinde kullanılan ifade ile uygulamadaki tutarlılığın sağlanması amacı ile bu kaydın örneklerini vermiştir (Chammari ve Stainer 2000: 92; Brandtner ve Rosas 1998).

ya alabileceklerini açıkça ifade eden genel bir madde daha eklenmiştir (ihlâl kaydı). Böylece taraflar uluslararası hukuk tarafından düzenlenmiş yollara başvurmaksızın harekete geçebileceklerdir.

İmzalanmış olan tüm Ortaklık antlaşmalarında bulunan (Mısır, Fas, Filistin Yönetimi, İsrail, Cezayir, Lübnan, Ürdün ve Tunus) insan hakları kayıtları çok küçük bir farkla iki formülasyonla biçimlenmiştir:

Birinci formülasyon: “Antlaşma hükümleri kadar Taraflar arasındaki ilişkiler de, onların yerel ve uluslararası politikalarını yönlendiren ve Antlaşmanın temel bir unsurunu oluşturan insan haklarına ve demokratik ilkelere riayet üzerine kurulmalıdır”.

İkinci formülasyon: “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesince kurulmuş demokratik ilkelere ve temel insan haklarına riayet Tarafların yerel ve dış politikalarına esin kaynağı olmalıdır ve bu antlaşmanın temel bir unsurunu oluşturur”.

Bu formülasyonlarda ‘insan hakları’ kavramı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ne gönderme yaparak yorumlanmaktadır, ancak Beyannameye kelimesi kelimesine bağlı değildir. Bu yaklaşım çerçevesinde “insan hakları kayıtları ‘Evrensel Beyanname’de ilan edildiği şekilde demokratik ilkelere ve temel insan haklarına’ gönderme yapar, Beyanname’nin hükümlerine değil” (Brandtner ve Rosas 1998).

Anlaşmanın esaslı unsurlarından birinin ihlâl edilmesi –dolayısıyla insan hakları ile ilgili kaydın ihlâl edilmesi- durumunda başvurulacak ihlâl kaydı ise şöyledir:

Eğer herhangi bir taraf diğer tarafın bu Antlaşmanın getirdiği yükümlülükleri yerine getirmediğini düşünürse, uygun önlemler alabilir. Bunu yapmadan önce, acil durumlar hariç, Ortaklık Konseyi’ne Taraflarca kabul edilebilir bir çözüm bulunabilmesi için durumun değerlendirilmesi için gerekli tüm bilgileri sunmalıdır.

Önlemlerin seçilmesinde öncelik Antlaşmanın işlemlerini en az bozacak olana verilmelidir. Bu önlemler Ortaklık Konseyi’ne ivedi bir şekilde bildirilmeli ve diğer Taraf isterse Ortaklık Konseyine danışılmalıdır.⁶

Avrupa Komisyonu, insan hakları kaydı içeren antlaşmalar bağlamında kaydın ihlâlî durumunda başvurulabilecek önlemleri şu şekilde özetlemiştir (EU 1995): İşbirliği programlarının içeriklerinin ya da kullanılan kanalların değiştirilmesi; kültürel, bilimsel ve teknik işbirliği programlarının azaltılması; ortak Komite toplantısının ertelenmesi; üst düzey ilişkilerin askıya alınması; yeni projelerin ertelenmesi; katılımcının inisiyatiflerini tamamlamanın reddedilmesi; ticari ambargo uygulanması; silah satışının askıya alınması, askeri işbirliğinin askıya alınması; işbirliğinin askıya alınması.

Bu önlemler özel önem taşıyan olaylar dışındaki durumlarda uygulanacaktır. Komisyon’a göre ihlâl ile gösterilecek tepkinin oranlı olmasının dikkate alınması gerekmektedir. Özel önem durumunda ise hangi önlemlerin alınacağını belirlemek taraflara bırakılmıştır. AB, bugüne kadar oranlılık ilkesinin ne olduğunu açıklığa kavuşturmamıştır. İnsan hakları kaydının uygulamasının geliştirilebilmesi için, ihlâl durumunda temel alınacak ölçütlerin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır (Alston ve Weiler 2000).

⁶ Ör. bkz. Cezayir ile yapılan Ortaklık Antlaşması (EU 2002a).

İnsan hakları kayıtları, AB organları tarafından hazırlanmış ve Ortaklık Antlaşmalarına dahil edilmişlerdir. Hem bu nedenle hem de Akdenizli Ortak Ülkelerin (genel anlamıyla Ortaklık Antlaşması yapılan üçüncü devletlerin) insan haklarına riayetinin AB'den veya Avrupalı Ortak Ülkelerden daha kötü olduğunun düşünülmesi nedeniyle, bu kayıtlar gerek taraflarca gerekse araştırmacılarca, sanki sadece AB tarafına bir hak veriyormuş gibi algılanmaktadır. AB'nin insan hakları kayıtları dışında da insan haklarının üçüncü ülkelerde desteklenmesi ve savunulması yönündeki baskın rolü de, bu anlayışın güçlenmesine neden olmaktadır⁷. Bununla birlikte bu kayıtların AB'ye sadece belirli haklar değil aynı zamanda yükümlülükler de veren karşılıklı bir kayıt olduğu unutulmamalıdır.

Bununla birlikte, Ortaklık Antlaşmalarının insan hakları boyutu –etkinliği tartışmalı olmakla birlikte- Avrupa kaynaklıdır; AB'nin son yıllarda geliştirdiği insan hakları politikasının sonucudur. Bunun sonucu olarak bölgedeki insan hakları savunucuları iddialarını AB'ye yönelmiş ve Ortaklık Antlaşmalarını imzalamak suretiyle evrensel insan hakları anlayışı ile uyumlu bir şekilde davranmayı üstlenmiş olan Akdenizli Ortak Ülkelerde gerçekleşen insan hakları ihlallerinin önlenmesi için baskı oluşturulmasını ve siyasal ve ekonomik önlemlerin kullanılmasını talep etmeye başlamışlardır.

Konunun bir başka yönü ise temel insan haklarını devamlı ve önemli bir şekilde ihlâl eden bir devletle böyle bir antlaşma yapılmasının bir çelişki yaratmasıdır. Akdenizli ülkelerin çok iyi bilinen “kötü şöhretlerine” rağmen, AB'nin bu tip antlaşmalar imzalaması paradoksal bir durum olmakla birlikte insan haklarıyla alay etme ya da insan hakları kayıtlarının gelecekte de bir önem taşımayacağına işareti olarak algılanabilir (Thuesen 2000). AB'nin bu soruya yanıtı ise, ortaklık görüşmelerinin insan hakları konularına bağlı olmadığı, çünkü antlaşmaların sonuç olarak harekete geçme araçlarını olanaklı kılacağı şeklinde olmaktadır (Chammari ve Stainer 2000).

İnsan hakları kaydının temel unsur olarak kabul edildiği bir antlaşmanın, insan haklarını ihlâl eden bir devletle imzalanmasının yarattığı çelişkinin yanında, imzalanmış bir antlaşmanın, görüşmeler esnasında taraflarca bilinen insan hakları ihlalleri nedeniyle askıya alınması ya da sona erdirilmesi de bir başka çelişki doğuracaktır. Yine bu bağlamdaki bir başka çelişki ise, işbirliği programlarının amacının bazen doğrudan bazen dolaylı olarak üçüncü devletlerde istikrarın sağlanması, demokrasinin yerleşmesi şeklinde gösterilmesidir. Eğer gerçekten böyle bir amaç güdülüyor ve bu amaca ekonomik yardım ya da işbirliği ile ulaşılması düşünülüyorsa, henüz şartlar oluşmamışken Akdenizli Ortak Ülkelerin ekonomik gelişmelerine yardımcı olacak –insan hakları ve demokratik ilkelere riayetinin sağlanması için önemli bir etken olarak kabul edilen- programların yine bu nedenlerle askıya alınması birbirleriyle tutarsız davranışlar olarak göze çarpmaktadır.

⁷ Böyle bir algının örneği olarak Thuesen'in (2000) ortaklık antlaşmalarıyla ilgili bir ifadesinin dikkat çekici olduğunu düşünüyorum. Thuesen “antlaşmalarda temel unsur olarak belirlenen insan hakları kayıtlarının AB'ye uluslararası hukuk altında bir yetki verdiği”ni söylerken hemen iki cümle sonra bu kaydın teorik olarak karşılıklı olduğunu belirtmektedir.

3.2.1.2. İsrail-Arap Anlaşmazlığı ve Süreç

Barselona Konferansı'nın, İsraili temsilcileri Suriyeli ve Lübnanlı temsilcilerle uzun süreden beri bir araya getiren ilk toplantı olduğu da işaret edilmesi gereken bir noktadır. Zira, bazı araştırmacılar farklı düşünmekle birlikte, özellikle AB tarafı bunu siyasal alanda ulaşılan büyük bir başarı olarak vurgulamıştır (Marks 1996; EU 2000a). Salame'ye (1999) göre, “[Suriye ve Lübnan] Barselona'ya açıkça ekonomik ve mali çıkarlarının, İsrail'in de katıldığı bir sürece katılmaya olan isteksizlerine ağır basması nedeniyle gelmişlerdi”. Ancak Lübnan ve Suriye temsilcileri, Filistin sorunu nedeniyle 2002 Nisan'ında gerçekleştirilen Valensiya Avrupa-Akdeniz Konferansı'na Filistin sorunu nedeniyle katılmamışlardır (EU 2002b).

3.2.1.3. Avrupa-Akdeniz Barış ve İstikrar Şartı

Katılımcılar, uzun vadede bir Avrupa-Akdeniz Paketi'nin kurulması olasılığı da dahil olmak üzere güvenlik ve istikrar artırıcı önlemlerin alınmasına da karar vermişlerdir. Ne var ki 'pakt' düşüncesi, Akdenizli katılımcıların kendilerini hukuken bağlayacak bir metni imzalama konusundaki isteksizlikleri nedeniyle 'Şart'a dönüşmüştür. Bu değişime paralel olarak Avrupa-Akdeniz Barış ve İstikrar Şartı'nın ana hatları 1999 Stuttgart Konferansı'nda belirlenmiştir. Bu Şart, “güvenlik konularında işbirliğinin sağlanmasıyla gerginlikleri ve krizleri önleme ve barış ve istikrarı sağlama amacı güden”, katılımcıları siyasal ve ahlaki olarak bağlayan bir metin olacaktır (EU 2000a; Attiná 2000). Şart'ın temel unsurları şöyle sıralanabilir (EU 2001a): Hukuken değil siyasal olarak bağlayıcılık; karar alma konusunda uzlaşma kuralının geçerliliği; siyasal konulara ve güvenlik konularına yönelmiş fakat aynı zamanda siyasal konuları ve güvenlik konularını ilgilendirdiği kadarıyla ekonomik, toplumsal, kültürel ve beşeri alanlarında kapsanması; insan hakları, demokrasi, hoşgörü ve karşılıklı anlayışın desteklenmesi; organize suçlar, terörizm ve kitle imha silahlarında silahsızlanma konularında işbirliğinin öngörülmesi.

Avrupa tarafının yoğun ısrarına rağmen Kasım 2000'deki Marsilya Dördüncü Avrupa-Akdeniz Bakanlar Toplantısı'nda da bu şart kabul edilememiş (EU 2000b), Valensiya'daki Beşinci Toplantının sonuç bildirgesinde ise, konuya işaret dahi edilmemiştir (EU 2002b).

Güvenlik ve istikrar artırıcı önlemler olarak şu faaliyetlerin gerçekleştirilmesine karar verilmiştir (EU 2001b): Diplomatların belirlenecek bir merkezde eğitimi ve bilgilendirilmesi için seminerler düzenlenmesi; dış politika enstitüleri arasında bir ağ kurulması; doğal ve insan eseri felaketlere karşı sivil savunma kurumları arasında işbirliği kurulması; insan hakları, silahsızlanma, insancıl hukuk konusundaki uluslararası anlaşmalar hakkında bilgi alış veriş.

3.2.2. İkinci Bölüm: Ekonomik ve Mali Ortaklık

AB ve Akdenizli ortaklar arasında ve ortakların kendi aralarındaki serbest ticaretin kademe olarak sağlanmasıyla paylaşılan bir refah alanı yaratılması; ortakların ekonomik değişimlerinin sağlanması ve bu değişim sonucunda karşılaşabilecekleri toplumsal ve ekonomik sorunların çözülmesi için AB tarafından mali destek sağlanması.

“Yoksulluğun azaltılması”, AB tarafından temel amaç olarak sunulmaktadır (EU 2001a). Dolayısıyla serbest ticaret ve yapısal iyileştirme ilkelerine dayanan ekonomik sepet inisiyatifin merkezini oluşturmaktadır⁸.

AB desteği, Avrupa Yatırım Bankası (AYB) kaynaklı kredilerle birlikte temel olarak MEDA mali programı (bkz. ileride 4.3.) ile sağlanmakta ve çerçevesi Avrupa-Akdeniz ortaklık antlaşmaları ile belirlenmektedir. Bu antlaşmaların en önemli hükümleri antlaşmanın yapıldığı ortak devlet ile AB arasında serbest ticaretin kurulmasıdır. Bu nihai olarak kurulması planlanan çok taraflı serbest ticaret bölgesi için bir atlama taşı hükmündedir (Joffé 2000; EU 2000a).

Ne var ki, bu yeni ortaklık antlaşmaları AB ile Akdeniz ülkeleri arasındaki ticari ilişkiler açısından bir devrim niteliği taşımamaktadır. Akdeniz ülkelerinden AB’ye yapılacak ihracat açısından tarım ürünlerindeki kotalar –CAP ilkelerinin sonucu olarak- halen varlığını sürdürmektedir. Sınırsız geçiş ancak petrol, doğal gaz ve fosfat gibi hammaddeler için söz konusudur (Joffé 2000). Minasi (1998), sanayi ürünleri ticaretindeki liberalizasyon ile tarım ürünleri ticaretindeki liberalizasyon arasındaki, Ortaklık metinleriyle belirlenen aşamalarında göze çarpan belirgin farkın, projenin en büyük handikapı olduğunu, böyle bir politikanın, Ortaklığın başarısızlıkla sonuçlanmasına dahi yol açabilecek ekonomik ve siyasal sonuçları olabileceğini söylemektedir. Şüphesiz ki bu durum, AET döneminde yapılan hataların tekrarlandığını izlenimini doğurmaktadır.

Eski politikanın olumsuz sonuçlarını bertaraf etme amacıyla yaratılmış olan yeni politika, yani Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, olumlu bir değişiklik getirememiştir. AB tarafından sıkça dile getirilen ‘ortakların projeye katılma arzuları’, sanki bu sorunların ortaklar tarafından ciddiye alınmadığı gibi izlenime neden olmaktadır; ancak gerçek, ortakların, AB’nin önerilerine koyduğu projeden başka bir seçenekleri olmadığıdır (ibid).

Serbest ticaret konusundaki bir başka sorun ise, serbest ticaret ile birlikte arzulanan “refah”ın güney Akdeniz’e gelip gelmeyeceğidir. Ne yazık ki cevap çok açık değildir. Akdeniz ülkelerindeki yerel sanayiinin zayıflığı nedeniyle bunların AB sanayisi ile rekabet edemeyerek büyük ölçüde çökeceği iddia edilmektedir (Marks 1996; Selim 1999; Salame 1999). Örneğin Tunus için yapılan bir araştırmada, GSMH’nin %58’inin serbestleşmeden etkileneceği, 2000 civarında şirketin iflas edeceği, diğer bir 2000 kadar şirketin çok zor durumlarla karşı karşıya geleceği ve ancak 2000 civarında şirketin rekabete devam edebileceği tahmin edilmektedir (Minasi 1998).

AB’nin çizdiği iyimser tabloyu bulanıklaştıran diğer bir etken de, bölgenin demografik verileridir. Akdeniz ülkelerindeki nüfus artışının, 1990-2010 arasındaki dönem için ortalama %50’lik bir artış göstereceği tahmin edilmektedir. Buna ek olarak, ekonomik liberalleşmenin de işsizlik oranlarında bir artışa neden olacağı düşünülürse, Dünya Bankasının ve Avrupa Komisyonunun hazırladığı raporlarda yer alan, “*bölgeyle AB arasında 1995’te 1’e 10 olan refah farkının, 2010’da 1’e 20 olacağı*”na ilişkin tahminlere inanmak, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde gerçekleştirilen sınırlı yardımların, bölgedeki refahın yükseltilmesine ve Akdeniz’in iki bölgesi arasındaki zenginlik farkının kapatılmasına yol açacağına ilişkin iddialara inanmaktan çok daha kolay görünmektedir (Parfitt 1997).

⁸ Avrupa Komisyonunun Dış İlişkilerden sorumlu üyesi Chris Patten (2001) bunu şu şekilde ifade etmektedir: "Ekonomik ve mali konular elbette ki Ortaklığın merkezinde yer almaktadır". Bkz. Kienle 1998; Joffé 2000.

3.2.3. Üçüncü Bölüm: Toplumsal, Kültürel ve Beşeri Konularda Ortaklık

Bölgedeki toplumlar arasında karşılıklı anlayışın artırılması ve insan kaynaklarının geliştirilmesi ve değişimi ve sivil toplulukların ve toplumsal kalkınmanın desteklenmesiyle özgür ve verimli bir sivil toplumun kurulması.

Ortaklık, bölgedeki halklar arasındaki karşılıklı anlayışın artırılmasını amaçlamıştır. Sivil topluluklar arasında gerçekleştirilecek işbirliği ise bunun için bir köşe taşı olarak görülmektedir. Bu alandaki işbirliğinin farklı kapsamdaki konularda yapılması amaçlanmaktadır. Bölgesel düzeyde hali hazırda yürütölmekte olan üç program vardır (EU 2000a):

- Avrupa-Akdeniz Kültürel Mirası Koruma (Euromed Heritage), Avrupa-Akdeniz kültürel mirasının korunmasını ve geliştirilmesini amaçlamaktadır.
- Avrupa-Akdeniz Görsel-İşitsel Programı (Euromed Audiovisual), radyo, televizyon ve sinema alanlarındaki Avrupa-Akdeniz görsel-işitsel işbirliği projelerini desteklemektedir.
- Gençlerin değişimi alanında Avrupa-Akdeniz Gençlik Eylem Programı (Euromed Youth), gençlerin toplumsal hayata ve iş hayatına entegrasyonlarını kolaylaştırmayı ve Akdenizli sivil toplumların demokratikleşmesini amaçlamaktadır.

Ortaklığın bu kısmı, kültürlerarası anlayışın artırılması, önyargıların ortadan kaldırılabilmesi için çok önemli adımların atılabileceği bir alanı kapsamaktadır. Gerek Avrupa'da İslam, gerekse Arap-Müslüman ölkelerde Batı hakkında sahip olunan yanlış fikirler, gerçekleştirilecek programlarla zihinlerden, en azından gelecek nesillerin zihinlerinden silinebilir. Yukarıda değindiğimiz yürütölen projelere ek olarak bir MED-Kültür programının başlatılması yerinde olacaktır. Bu bağlamda AB'nin, Avrupa'daki ilköğretim kitaplarındaki ırkçı, tek yanlı bakışı ortadan kaldırmaya yönelmiş projeleri desteklemesi, Akdeniz'de konuşulan dillerin öğrenilmesini, Akdeniz/İslam kültürünü yansıtan temel yapıtların Avrupa dillerine çevrilmesini, okul ve öğrenci değişimi programlarını, kardeş okul ve şehir uygulamalarını, üniversite çevrelerinde Akdeniz hakkında programların açılmasını, bilimsel bilgi ağlarının kurulmasını desteklemesi önerilebilir. Pek tabii, aynı yöndeki programların Akdeniz ölkelerinde de yapılması sağlanmalıdır; ancak bu konuda asıl sorumluluk, 'daha zengin' olan AB'dedir (Khader 1999).

4. AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞININ YAPISI VE İŞLEYİŞİ

4.1. Avrupa-Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansları

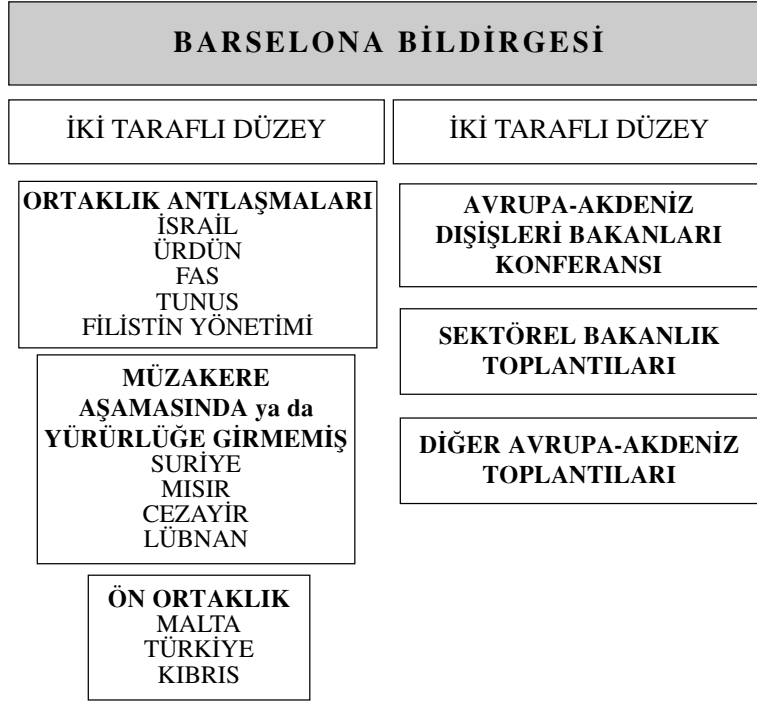
Konferans katılımcıları "*Bildirgenin uygulanmasını takip etmek ve ortaklığın amaçlarına ulaşılması için gerçekleştirilecek eylemleri belirlemek amacıyla*" bakanlar düzeyinde periyodik olarak toplanmayı kararlaştırmışlardır. Barselona Konferansı'ndan bugüne kadar beş Avrupa-Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansı gerçekleştirilmiştir:

- Malta Avrupa-Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansı, Nisan 1997
- Palermo (ad hoc) Avrupa Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansı, Haziran 1998

- Stuttgart Avrupa-Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansı, Nisan 1999
- Marsilya Avrupa-Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansı, Kasım 2000
- Brüksel Avrupa-Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansı, Kasım 2001
- Valensiya Avrupa-Akdeniz Dışışleri Bakanları Konferansı, Nisan 2002

Toplantıların sırayla Güney ve Kuzey’de yapılması düşüncesi bazı Arap ülkelerinin İsrail hükümetinin temsilcilerini Arap topraklarında misafir etmek istememelerinden dolayı gerçekleştirilememiştir (Chammari ve Stainer 2000).

Moritanya (özel konuk), UMA (Arap Mağrib Birliği, gözlemci), Arap Ligi (Avrupa-Arap Diyalogu, gözlemci) ve Libya (Stuttgart Konferansından itibaren gözlemci) da konferanslara katılmaktadırlar. Stuttgart Toplantısında Başkan’ın özel konuğu sıfatıyla toplantıya katılan Libya’nın Barselona Süreci’ne katılabilirliği onaylanmıştır. Bunun için öngörülen koşullar, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından, Libya’ya uygulanan yaptırımların kaldırılması ve Libya’nın Barselona acquis’ini kabul etmesidir.

Şekil 1. Avrupa-Akdeniz Ortaklığının Yapısı

Kaynak: Chammari ve Stainer 2000. İlgili tablonun güncellenmiş şekli.

4.2. Barcelona Konferansı için Avrupa-Akdeniz Komitesi

Barcelona Bildirgesiyle birlikte "Avrupa Birliđi Troikasý ve Akdenizli ortakların birer temsilcisinin katılımıyla üst düzey yetkililerden oluşacak olan" bir "Barcelona Süreci İçin Avrupa-Akdeniz Komitesi" kurulmuştur. Bu komite, "Dışışleri Bakanları'nın toplantılarına hazırlık yapmak, Barcelona süreci ve bütün bileşenlerinin izleme çalışmalarının envanterini çıkarıp bunları değerlendirmek ve çalışma programını güncellemek amacıyla düzenli aralıklarla toplanacaktır".

Komite her üç ayda bir düzenli toplantılar yapmaktadır. Komite "süreç içerisinde hız kazanılması, anlaşma sonrası faaliyetlerin izlenmesi ve bir bütün olarak Barcelona Süreci içerisindeki inisiyatiflerin değerlendirilmesi için bir merkezdir" (EU 1999).

4.3. MEDA Programı

Avrupa Komisyonu tarafından yönetilen MEDA Programı Barcelona Sürecinin uygulanmasının temel mali aracıdır. MEDA Programı ile birlikte Ortaklığın kuruluş amaçlarının kolaylaştırılması amaçlanmıştır: 2010 itibarıyla Akdenizli ortaklar ve Avrupa Birliği arasında bir serbest ticaret bölgesinin kademeli olarak kurulması.

AB'nin MEDA I (1996-1999) ve MEDA II (2000-2006) uyarınca taahhütte bulunduğu miktarlar sırasıyla 3,435 milyon Euro ve 5,350 milyon Euro'dur (EU 2000c). MEDA I'in öngördüğü miktar oldukça yüksek olsa da, ödemeler ancak bu miktarın %26'sına ulaşabilmiştir (EU 200d).

MEDA programı, "ekonomik toplumsal yapılarını yenilemeyi taahhüt eden ortakların gösterecekleri çabaları desteklemek ve ekonomik gelişim sonucunda ortaya çıkabilecek her türlü toplumsal ya da çevresel sonucu azaltmak" amacını gütmektedir (EU 1996).

MEDA programı bir taraftan ekonomik gelişmeyle ilgili ve sosyo-ekonomik dengenin kurulmasını (yapısal düzenleme ve özel sektörün gelişmesi için destek) ve sivil toplumun güçlendirilmesini sağlayacak iki taraflı projeleri desteklerken diğer taraftan da Barcelona Bildirgesindeki çalışma programında değinilen bölgesel projelerin finansmanını sağlamaktadır. MEDA I kaynaklarının yaklaşık %86'sı iki taraflı işbirliğine, %12'si de bölgesel işbirliğine yönlendirilmiştir (EU 2000d). İki taraflı projeler Akdenizli ortakların Kıbrıs, İsrail ve Malta dışındaki dokuz üyesini kapsamaktadır. Bölgesel projeler ise tüm ortaklara açıktır.

4.4. Avrupa-Akdeniz Ortaklık Antlaşmaları

İki taraflı düzeyde Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın, Avrupa Birliği ile daha önceden katılım öncesi antlaşmaları imzalamış olan Kıbrıs, Malta ve Türkiye dışındaki Akdenizli ortaklarla sonuçlandırılacak olan Avrupa-Akdeniz Ortaklık Antlaşmaları ile yürütülmesi öngörülmüştür. Ortaklık antlaşmaları 1970'lerde imzalanan işbirliği antlaşmalarının yerini almış ve bu antlaşmalarda öne çıkan ticari konulardan daha geniş bir yaklaşıma sahip olunması amaçlanmıştır (Chammari ve Stainer 2000).

İmzalanmış ya da halen görüşme aşamasında olan antlaşmaların amacı “*ortak ilgi alanına giren konularda siyasi bir diyalogun başlatılması, makro-ekonomik bir politikayı, on iki yıllık bir geçiş döneminden sonra tamamen gerçekleştirilmesi gereken bir serbest ticaret bölgesinin kademeli olarak kurulmasını içine alan ekonomik diyalogun başlatılması, MEDA Programı aracılığıyla ‘ortaklık tedbirleri’ nin kurulması, özellikle, işçiler, işyerleri, eşit muamele, toplumsal bütünleşme, kadının rolü konularında diyalog başlatılması*” olarak belirlenmiştir (ibid).

Şu ana kadar Cezayir, Fas, Filistin Yönetimi, İsrail, Lübnan, Mısır, Suriye, Tunus ve Ürdün’le ortaklık görüşmeleri sonuçlandırılmış ve antlaşmalar imzalanmıştır.⁹ Bu antlaşmalardan Fas, Filistin, İsrail, Tunus ve Ürdün’le imzalanmış olanlar yürürlüğe girmiş, diğerleri ise ulusal parlamentolarda, Avrupa Parlamentosunda ve AB üyesi ülkelerin ulusal parlamentolarında onaylandıktan sonra yürürlüğe girecektir.

Antlaşmaların, imzalanmalarından sonra yürütülmesine ilişkin olarak Ortaklık Konseyi ve Ortaklık Komitesi kurulmaktadır. Konsey, Dışişleri Bakanları, AB Komisyonu temsilcileri ve imzacı Akdenizli ortak ülke tarafından atanan bakanlardan oluşmaktadır. Ortaklık Komiteleri ise AB Konseyi ve Komisyonundan ve ilgili hükümetten üst düzey yetkililerden oluşur. Komite, Antlaşmanın yürütülmesinden sorumludur. Ortaklık Konseyi ve Ortaklık Komitesince alınan kararlar tarafları bağlamaktadır.

Tablo 2. Avrupa-Akdeniz Ortaklık Antlaşmaları Görüşmelerinin Gelişimi

Akdenizli Ortak Ülke	Görüşmelerin Tamamlanması	Antlaşmanın İmzalanması	Yürürlüğe Giriş
Cezayir	Aralık 2001	Nisan 2002	-
Fas	Kasım 1995	Şubat 1996	Mart 2000
Filistin Yönetimi	Aralık 1996	Şubat 1997	Haziran 1997
İsrail	Eylül 1995	Kasım 1995	Haziran 2000
Lübnan	Haziran 2002	Haziran 2002	-
Mısır	Haziran 1999	Haziran 2001	-
Suriye	Devam ediyor	-	-
Tunus	Haziran 1995	Haziran 1995	Mart 1998
Ürdün	Nisan 1997	Kasım 1997	Mayıs 2002

Kaynak: EU 2001b. İlgili tablonun güncellenmiş şekli.

Avrupa-Akdeniz Ortaklık Antlaşmaları, Barcelona Bildirgesi ve Çalışma Programı ile öngörülen ortaklık ve işbirliği projelerinin en etkin bir biçimde devam ettirilebilmesi,

⁵ İmzalanan Ortaklık Antlaşmaları için (Mısır hariç) bkz. EU 2002c.

2010 yılında kurulması planlanan serbest ticaret bölgesinin işlerliğe geçirilebilmesi için, AB ile Ortak Ülkeler arasındaki en önemli araçtır. Ancak bu süreç çok uzun sürmüş, 1997'de Ürdün'le imzalanan anlaşma ancak 2002'de yürürlüğe girebilmiş, Kuzey Afrika ve Arap ülkeleri içerisinde önemli bir konuma sahip olan Mısır'la yapılan anlaşma 2001'de tamamlanabilmiş, ancak henüz yürürlüğe girmemiş, Cezayir ve Lübnan'la yürütülen görüşmeler ise 2002'de tamamlanabilmiştir. Suriye'yle yapılan görüşmeler ise halen devam etmektedir. Bu süre, hiç şüphesiz beklenenden çok daha uzun olmuş, hem katılımcıların hem de araştırmacıların Ortaklığın geleceğine ilişkin karamsar yorumlar yapmalarına neden olmuştur.

4.5. Avrupa Birliği Kurumlarının Barcelona Süreci'ndeki Rolü

AB kurumlarının sürece etkisi bağlamında Avrupa Zirvesi, Avrupa Bakanlar Konseyi, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosunu ele alacağız. Değişen derecelerde de olsa bu kurumların her birisi Barcelona Sürecine katılmakta ve AB'nin Akdeniz Politikasına katkıda bulunmaktadır

4.5.1. Avrupa Zirvesi

Avrupa Zirvesi AB üyesi devletlerin hükümet başkanlarından ve Avrupa Komisyonu Başkanı'ndan oluşmaktadır. Birlik içerisindeki karar alma mekanizmasında siyasal bir güce sahiptir. Avrupa Zirvesi toplantıları Başkanlığı elinde bulunduran organizasyonu ile genel olarak yılda iki defa gerçekleşir. Alınan kararlar ya da "başkanlık kararları", AB'nin gelecek 6 aydaki siyasal yönelimini oluşturur. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı düşüncesi 1992 Lizbon Avrupa Zirvesi'nden 1995 Cannes'daki Zirve'ye kadar olan kararlarla kurulmuştur. Buna ek olarak Konsey'e Akdeniz ortak stratejisinin değerlendirilmesi görevini vererek, Haziran 2000'de kabul edilen "Akdeniz Hakkında Avrupa Birliği Ortak Stratejisi" (EU 2000e) ile sonuçlanan süreci başlatan da Avrupa Zirvesi olmuştur.

4.5.2. Avrupa Bakanlar Konseyi

Avrupa Konseyi AB'nin temel karar alma kurumudur. 15 üye devletin dış işleri bakanlarından oluşmaktadır. Üye devletlerin çıkarlarını temsil eden Konsey, Birlik yasalarını çıkarır, üye olmayan devletlerle ve uluslararası örgütlerle uluslararası antlaşmalar imzalar ve bütçe kontrolünü gerçekleştirir. Bunun yanında ortak dış politika ve güvenlik politikasının belirlenmesi ve uygulanması ile ilgili kararlar alır. Kolaylıkla anlaşılabilmesi gibi Konsey Barcelona Süreci'nde de merkezi bir rol oynamaktadır.

4.5.3. Avrupa Komisyonu

Avrupa Komisyonu, üye devletlerce atanmış ancak bağımsız olarak görev yapan 20 üye ile çalışır. Mali ve siyasal yönetsel fonksiyonlara sahip, politikaların ilk adımını atan ve politika teklif eden, topluluk hukukunun üye devletlerde doğru bir şekilde uygulanıp uygulanmadığı kontrol eden ve üye olmayan devletlerle ticari antlaşmaların ve iki taraflı ya

da çok taraflı işbirliği antlaşmalarının müzakerelerini gerçekleştiren bir organ olarak Komisyon, açık bir şekilde AB'nin ve Barselona Sürecinin en önemli aktörüdür. Yukarıda da söylediğimiz gibi Komisyon'un bildirişimi (EU 1994b) Barselona Süreci'nin temelini oluşturmuştur. Barselona Bildirge'sinin hazırlanması da yine Komisyon tarafından gerçekleştirilmiştir (Barbé 1996). Aynı zamanda Barselona Bildirgesi de Komisyon'a, "Barselona çalışma programından ve "Barselona Süreci İçin Avrupa-Akdeniz Komitesi"nin vardığı sonuçlardan kaynaklanan toplantılar için uygun hazırlık ve izleme çalışmaları" üstlenme görevi vermiştir. Avrupa-Akdeniz Komitesi'ne Komisyon troikası da katılmaktadır. Komisyon Akdenizli Ortak Ülkelerle AB adına müzakereleri devam ettirmektedir. Komisyonun katılımı. Ortaklık Konseyi ve Ortaklık Komitesi'nin çalışmalarına bağlı olarak antlaşmalar yürürlüğe girdikten sonra da devam etmektedir. Birlik bütçesi-ni idaresi altında tutan Komisyon, MEDA Programını da yönetmektedir.

4.5.4. Avrupa Parlamentosu

Avrupa Parlamentosu denetim fonksiyonunun yanı sıra Konseyle birlikte yasama sürecinde yer alır. Avrupa Parlamentosu seçimleri mevcut 626 koltuk için beş yılda bir yapılmaktadır. Uluslararası işbirliği ve ortaklık antlaşmaları ile tüm genişlemeler Parlamentosun onayına bağlıdır. Bu anlamda Avrupa-Akdeniz Ortaklık Antlaşmaları da ancak Parlamentosunun onayından sonra yürürlüğe girmektedir.

Parlamento Mart 2000'deki Akdeniz politikası hakkındaki kararında, Barselona Süreci ile ilgili bazı konulara dikkat çekmiştir (EU 2000f). Parlamento Süreci "verimlilikte yavaş" olmakla eleştirmiş bunun nedenleri olarak "programı etkinleştirecek prosedür ve mekanizmaların idari sorunlarını" ve "Ortadoğu Barış Sürecindeki sorunları, Balkanlardaki krizleri ve Avrupa kurumlarındaki krizleri" göstermiştir. Parlamento'ya göre "Avrupa-Akdeniz bölgesinin kurulumu sadece serbest ticaret bölgesinin yaratılması üzerine kurulamaz". Bu yorumlar da Komisyonun "Barselona Süreci için Yeni bir Atılım" başlıklı bildirişimini (EU 2000g) hazırlamasına neden olmuştur.

AB organlarının Barselona sürecine katılımlarına genel olarak bakıldığında Avrupa Zirvesi'nin Ortaklığın kurulması ve uygulanması sürecinde politika üretme yetkisini elinde bulundurarak Avrupa Parlamentosuna sınırlı bir etki alanı bıraktığı söylenebilir. Komisyonun dikkate değer rolüne rağmen Ortaklığı asıl yönelimini Zirve kararları doğrultusunda kazanmaktadır. Zirvenin siyasal doğası nedeniyle de üye devletlerin dış politika konusundaki ulusal görüşleri ağır basmaktadır (Thuesen 2000).

5. SONUÇ

AB'nin tüm iyimser söylemlerine rağmen, gerek Ortaklığın doğası, gerekse işleyişinde görülen aksaklıklar, Ortaklığın geleceği konusunda soru işaretleri uyandırmaktadır. İlk göze çarpan nokta, Ortaklık için önemli bir sınav niteliğinde olan Avrupa-Akdeniz Barış ve İstikrar Şartının bir türlü sonuçlandırılmamış olmasıdır. Özellikle AB tarafı, Marsilya Konferansı'nda (Kasım 2000) Şart'ın kabul edilmesi için büyük çaba göstermişse de, Arap ülkelerinin etkisiyle, Şart üzerindeki çalışmaların devam etmesine karar verilmiş-

tir. Bölgesel nitelikte siyasal adımların atılmamasının merkezinde, 22-23 Nisan 2002 tarihinde Valensiya'da gerçekleştirilen Dışışleri Bakanları Toplantısına, Suriye ve Lübnanlı delegelerin, Filistin sorunu nedeniyle katılmamaları bulunmaktadır (EU 2002b). Dolayısıyla, ortaklığın geleceği, öncelikle Ortadoğu Barış Sürecine bağlı görünmektedir. Arap ülkeleri AB'nin Arap-İsrail anlaşmazlığında aktif bir rol almasını isterken, İsrail, ABD'nin aracılığıyla gerçekleşmeyen hiçbir inisiyatifte olumlu bakmamaktadır. Bu bağlamda, AB'nin öngördüğü 'ortak alan', Arap İsrail çatışması nedeniyle büyük yara almıştır. Arap ülkeleri, İsrail'le gerçekleştirilecek hiçbir işbirliği projesine katılmamışlardır ve Filistin sorunu çözülmedikçe de katılacaklarını beklememek gerekir (Calleya 2002).

Sürecin siyasal boyutuyla ilgili olarak dile getirilen önemli eleştirilerden birisi de, AB tarafının insan hakları ve demokratikleşmeyle ilgili tavrıdır. Barselona Bildirgesiyle, insan hakları ve demokratikleşme üzerinde ısrarla durulmuş, ancak Bildirgenin hazırlanmasında ve ilanında AB tarafının bu konuda göstermiş olduğu ısrar, Ortaklığın işleyişini belirleyen Ortaklık Antlaşmalarına ve Sürecin işleyişine yansımamıştır.

Heller (2001) ise, Ortaklığın başarısızlığının nedenlerinin daha derinlerde aranması gerektiğini söylemektedir. Ona göre, daha en başta, bir Avrupa-Akdeniz ortak alanının varlığının kabul edilmesinde hata edilmiştir. Ortaklığın üyeleri, ortak bir kimliğe ya da değerlere sahip değildir. Üyeler, ortak bir geleneği, dili, dini ve hatta tarihsel açıdan yönetsel bir birliği bile paylaşmazlar. Dolayısıyla, bu alanda bölgesel bir işbirliğinin kurulması mümkün değildir.

Ortaklığın ekonomik öngörülleri Arap ortaklar tarafından zayıf ve gerçek dışı olarak görülmekte ve bu ülkeler endüstrileri ve tarım ürünleri için endişe duymaktadırlar. Selim (1999: 156) durumu şöyle özetlemektedir: "*Her ne kadar iki ülke [Fas ve Tunus] AB ile ortaklık antlaşmalarını imzalamışlarsa da, şimdi sürecin güvenilirliği konusunda durumu yeniden gözden geçirmektedirler*".

Ortaklık antlaşmalarının çok uzun sürmesi de, söz konusu sorunların Ortak Üyeler tarafından ciddiye alındığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ortaklık belgelerinde çok açık olarak dile getirilmese de, bölgenin ekonomik olarak kalkınması AB tarafından, demokratikleşme ve insan hakları konusunda ilerleme kaydedilmesi için anahtar rol oynamaktadır. Ortaklığın ekonomik boyutunda yer alan serbest ticaret alanının kurulması ve ekonomik liberalizasyon, bu amaca hizmet etmesi için düşünülmüştür. Ancak bu çözümlerin doğruluğu tartışmalıdır. Gelişmekte olan ya da az gelişmiş devletlerin sanayilerinin liberalizasyon yoluyla gelişmiş devletlerin güçlü sanayileriyle rekabet etmek zorunda kalması, istenen amacın gerçekleşmesi yönünde büyük bir soru işaretidir. Bunun yanında, Dünya Bankası ve IMF'nin toplumsal adaleti destekleyen politikaları hayata geçiremediği de bilinmektedir. Demokrasi ve insan haklarıyla, ekonomik liberalizasyon arasında doğrudan bir bağın kurulamayacağı artık açığa çıkmıştır. Nitekim Brezilya, Şili, Meksika ve Pakistan gibi ülkelerde, ekonomik liberalizasyon, sanayiciler, sivil bürokratlar, ordu ve orta sınıf gibi siyasal olarak baskın grupların lehine işlemiştir. Bu ülkelerde, liberalizasyon politikaları otoriter eğilimleri yoğunlaştırmış, alt sınıfların dışlanmasına ve yabancılaşmasına neden olmuştur (Monshipouri 1998). Aynı politikaların Akdeniz ülkelerinde AB eliyle uygulanmasının da farklı bir sonuç vermesi beklenmemelidir.

Bölgesel işbirliğinin sağlanmasının önündeki bir başka engel de, bölgedeki otoriter rejimlerin dışa açılmaya karşı gösterdikleri dirençte aranabilir. Değer ve güç temelli otoriter rejimler, serbest ticaretin ve yabancı sermaye akışının gereklerini (tekellerin ve ruhsat verme düzenlemelerin kaldırılması, gümrük ve satış vergilerinin azaltılması, yasal güvence ve şeffaflık, özerk sivil toplum örgüt ve kurumları vb.), kendi varlıkları açısından tehlike olarak görmektedirler (Calleja 2002).

Ortaklığın yapısıyla ilgili bir başka eleştiri ise, programın AB'ye ait olması, kuruluşunda ve işleyişinde AB politikalarının temel alınması, dolayısıyla da bir 'Ortaklık'tan değil, AB inisiyatifinden bahsedilmesi gerektiği şeklindedir. Nitekim, karar alma sürecinde AB tarafının ağırlık sahibi olması ve Ortaklığın işleyişinin demokratik niteliklerden ve şeffaflıktan uzak olması bu eleştirileri haklı kılmaktadır. Bu eleştirilere karşı AB tarafı, bir takım yönetsel ve yapısal düzenlemelerle Ortaklığın daha demokratik bir nitelik kazanmasına çalışmaktaysa da, halen giderilmesi gereken pek çok sorunun olduğu belirtilmemiştir.

KAYNAKÇA

- ALIBONI, Roberto (1996) "Collective Political Co-operation in the Mediterranean", *Security Challenges in the Mediterranean Region*, Der.: Roberto ALIBONI, Londra: Frank Cass, , ss. 51-64.
- ALIBONI, Roberto (1991) "European Security Across the Mediterranean", Institute for Security Studies of WEU, Chaillot Paper, <<http://www.weu.int/institute/chaillot/chai02e.html>> (19.03.01)
- ALSTON, Philip ve J.H.H. WEILER (2000): "An 'Ever Closer Union' in Need of a Human Rights Policy: The European Union and Human Rights", *Harvard Jean Monnet Working Papers* 1/99, Cambridge.
- ANDERSON, Ewan ve Dominic FENECH (1994) "New Dimensions in Mediterranean Security", *Mediterranean Politics*, C.1, Der.: Richard GILLESPIE, Pinter – Londra, Fairleigh - Madison, ss. 9-21.
- ATTINÁ, Fulvio (2000) "Partnership and Security: Some Theoretical and Empirical Reasons for Positive Developments in the Euro-Mediterranean Area", *Jean Monnet Working Papers in Comparative and International Politics*, JMWP No 27, Department of Social Science, University of Catania, <<http://www.fscpo.unict.it/Euro-Med/jmwp27.htm>> (16.03.01)

- AZZAM, Maha (1996) "Islam: Political Implications for Europe and the Middle East", *The European Union, the IGC and the Mediterranean*, Der.: Peter XUEREB ve Roderick PACE, European Documentation and Research Centre, University of Malta, ss. 89-104.
- BARBÉ, Esther (1996) "The Barcelona Conference: Launching Pad of a Process", *Mediterranean Politics*, C.1, No.1, ss.25-42.
- BIN, Alberto (1997) "'Mediterranean Diplomacy' Evolution and Prospects", *Jean Monnet Working Papers in Comparative and International Politics*, JMWP No. 5, Department of Political Studies, University of Catania, <<http://www.fspco.unict.it/EuroMed/jmwp05.htm> > (16.03.01)
- BRANDTNER, Barbara & ROSAS, Allan (1998) "Human Rights and the External Relations of the European Community: An Analysis of Doctrine and Practice", *European Journal of International Law* (internet edition), C.9, N.3, <<http://www.ejil.org./journal/Vol9/No3/art2.htm>> (15.5.01)
- CALLEYA, Stephen (2002) "European Union Policy Towards The Mediterranean: The Euro-Med Partnership and Region Building", *The Convergence of Civilizations? Constructing a Mediterranean Region Conference*'ta sunulan tebliğ, Lizbon 6-9 Haziran 2002, <<http://ies.berkeley.edu/research/Calleya-EuroMedPartn.pdf>> (25.08.02).
- CHAMMARI, Khemais ve Caroline STAINER (2000) *Guide to Human Rights in the Barcelona Process*, Euro-Mediterranean Human Rights Network (EMHRN), Copenhagen, <http://www.euromedrights.net/english/barcelona-process/civil_society/HR_activities/guide.htm> (04.02.01).
- COULOMBIS, Theodore ve Thanos VEREMIS (1999) "*The Mediterranean In Perspective*", *The Foreign Policies of the European Union's Mediterranean States and Applicant Countries in the 1990s*, Der.: Stellis STAVRIDIS, MacMillian, Londra - St.Martin's, New York, ss. 1-21.
- CRENSHAW, Martha (1994) "Crisis in Algeria", *Mediterranean Politics*, C. 1, Der.: Richard GILLESPIE, Pinter Publishers, Londra – Fairleigh, Madison - Dickinson University Press, ss. 191-212.
- DERISBOURG, Jean Pierre, "The Euro-Mediterranean Partnership After Barcelona", *EuroMed Partnership After Barcelona - DiploProjects*, Online Publications, Mediterranean Academy of Diplomatic Studies, University of Malta, <<http://diplo.diplomacy.edu/Publishing/AfterBarcelona/papers/Derisb.htm>> (28/03/01)

- DWYER, Kevin (1991) *Arab Voices – The Human Rights Debate in the Middle East*, Londra ve New York: Routledge.
- The Economist (1995) “A New Crusade”, C. 337-7943, 12 Şubat 1995.
- EL-YAZAMI, Driss (2000) “Human Rights Paradoxes of the Partnership”, *La Lettre #42*, FIDH Newsletter, Kasım, <<http://www.fidh.org/letters/2000pdf/ang/n42uk.htm>> (28/03/01).
- GILLESPIE, Richard (1997) “Northern European Perceptions of the Barcelona Process”, *Estabilidad y conflictos en el mediterráneo*, Revista CIDOB d ‘Afers Internacionals no. 37/1997, <<http://www.cidob.es/Castellano/Publicaciones/Afers/gillespie.html>> (12.03.01)
- HELLER, Mark A. (2001) “Reassessing Barcelona,” *The European Union as a Security Actor in the Mediterranean: ESDP, Soft Power and Peacemaking in Euro-Mediterranean Relations*, Der.: Fred TANNER, Zurich: Spillman und Wenger, ss. 77-82.
- JOFFÉ, George (2000) “Europe and the Mediterranean: The Barcelona Process Five Years On”, The Royal Institute of International Affairs, <<http://www.riia.org/briefingpapers/brief.html>> (11.02.01).
- JOFFÉ, George (1993) “Political Institutions and Political Culture in the Southern Mediterranean”, *The International Inspector*, C. XXVIII, No. 3, ss. 33-51.
- JOFFÉ, George (1998) “The Euro-Mediterranean Partnership: Two Years After Barcelona”, The Royal Institute of International Affairs, Briefing Paper, <<http://www.riia.org/briefingpapers/bp44.html>> (12.03.01)
- JÜNEMANN, Annette (1996) “Europe’s interrelations with North Africa in the new framework of Euro-Mediterranean partnership-A provisional assessment of the Barcelona-concept”, The Third ECSA World Conference: *The European Union in Changing World*’de sunulan tebliğ, Brussels, <<http://www.ecsanet.org/conferences/3eccsaworld.htm>> (10.02.01)
- KHADER Bichara (1999) “The Euro-Mediterranean Partnership: A Singular Approach to a Plural Mediterranean”, *Islam Modernism and the West*, Der.: Gema Martín Muñoz, Londra ve New York: I. B. Tauris Publishers, ss. 47-64.

- KIENLE, Eberhard (1998) "Destabilization through partnership? Euro-Mediterranean Relations after the Barcelona Declaration", *Mediterranean Politics*, C.3, N.2, ss. 1-20.
- LISTER, Marjorie (1997) *The European Union and the South: Relations with Developing Countries*, New York: Routledge.
- MAESTRO, Javier (2001) "The Euro-Mediterranean Process and the Northern Dimension: A Comparative Approach", *The Future of the Barents Euro-Arctic Co-operation and the Northern Dimension of Europe* konulu seminerde sunulan tebliğ, Björkliden, İsveç, 14-17 Haziran, <<http://www.bd.lst.se/dimensionen/rapport/9.pdf>> (20.06.02)
- MARKS, Jon (1996) "High Hopes and Low Motives: The New Euro-Mediterranean Partnership Initiative", *Mediterranean Politics*, C.1 N.1, 1996, ss.25-42.
- MARSH, J.S. (1976) "The Common Agricultural Policy and the Mediterranean Countries", *The EEC and the Mediterranean Countries*, Der.: Avi SHLAIM ve G.N. YANNOPOULOS, Cambridge University Press, Cambridge, ss. 75-98.
- MINASI, Nicola (1998) "The Euro-Mediterranean Free Trade Area and its Impact on the Economies Involved", *Jean Monnet Working Papers in Comparative and International Politics*, No: 16.98, Department of Social Science, University of Catania, <<http://www.fscpo.unict.it/EuroMed/jmwp16.htm>> (17.04.02)
- MONSHIPOURI, Mahmood (1998) *Islamism, Secularism and Human Rights in the Middle East*, Londra: Lynne Rienner Publishers.
- PARFITT, Trevor (1997) "Europe's Mediterranean Designs: An Analysis of the Euromed Relationship with special reference to Egypt", *Third World Quarterly*, C. 18, S. 5.
- POMFRET, Richard (1986) *Mediterranean Policy of the European Community*, Londra: Macmillian.
- SALAME Ghassan (1999) "Europe and the Mediterranean: The Future of the Barcelona Process", Robert Schuman Centre tarafından düzenlenen Mediterranean Programme'min açılış konuşması, <<http://www.iue.it/RSC/MED/Salame.htm>> (1/23/01)
- SELIM, Mohammad El-Sayed (1999) "Arab Perceptions of the European Union's Euro-Mediterranean Projects", Der.: Stephen J. BLANK, *Mediterranean Security into the Coming Millennium*, Carlisle: Strategic Studies Institute (SSI), US Army War College, ss. 143-157.

- SHAW, Malcolm N. (1991) *International Law*, Cambridge: Cambridge University Press.
- SPENCER, Claire (1996): "Islamism and European Reactions: The Case of Algeria", *Mediterranean Politics*, C. 2, Der.: Richard GILLESPIE, Pinter, Londra, 1996, ss. 121-138.
- THUESEN, Frederick (2000), "The Role of Human Rights in EU's Mediterranean Policy: Setting Article 2 in Motion", Euro-Mediterranean Human Rights Network (EMHRN), Copenhagen, <http://www.euromedrights.net/english/barcelona-process/civil_society/HR_activities/article2.htm> (04.02.01).
- TOVIAS, Alfred (1996) "The EU's Mediterranean Policies Under Pressure", *Mediterranean Politics*, C. 2, Der.: Richard GILLESPIE, Londra: Pinter, ss. 9-25.
- WAITES, Neville ve Stellis STAVRIDIS (1999) "*The European Union and Mediterranean Member States*", *The Foreign Policies of the European Union's Mediterranean States and Applicant Countries in the 1990s*, Der.: STAVRIDIS, Stellis, Londra: MacMillian –New York: St.Martin's, ss. 22-39.
- XENAKIS, Dimitris K. (1999) "From Policy to Regime: Trends in Euro-Mediterranean Governance", <<http://www.geocities.com/CapitolHill/Senate/7285/cria.htm>> (13.03.01).

Avrupa Birliği Belgeleri

- Barcelona Bildirgesi ve Çalışma Programı*, Kasım 1995, Barcelona, <<http://www.del-tur.cec.eu.int/i-barselona.html>> (20.08.02)
- Barcelona Declaration and Work Programme, December 1995, Barcelona, <http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/bd.htm> (20.08.02)
- EU (1994a) Corfu European Council Presidency Conclusions, Haziran 1994, <http://www.europarl.eu.int/summits/cor1_en.htm> (14.02.01).
- EU (1994b) Communication from the EU Commission to the Council and the European Parliament, COM(94) 427 final, Kasım 1994, <[http://www.euromed.net/activities/conferences/malta/documents/EU94\(427\).html](http://www.euromed.net/activities/conferences/malta/documents/EU94(427).html)> (29.03.01)
- EU (1994c) Essen European Council Presidency Conclusions, Kasım 1994, <www.europarl.eu.int/summits/ess1_en.htm> (14.02.01)

* Metin içerisinde Bildirge'den yapılan alıntılarda orjinal metin esas alınmıştır.

- EU (1995) Communication on the Inclusion of Human Rights Clauses in Agreements between the EU and Third Countries, COM(95) 216, <http://europa.eu.int/comm/external_relations/human_rights/doc/com95_216_en.pdf> (17.03.01).
- EU (1996) The MEDA Regulation, Council Regulation (EC) No 1488/96 of 23 July 1996 on financial and technical measures to accompany (MEDA) the reform of economic and social structures in the framework of the Euro-Mediterranean partnership, Official Journal, L 189, 30/07/1996.
- EU (1999) Stuttgart Third Euro-Mediterranean Conference Conclusions, 1999, Euro-Med 3/99 DG E II, 21 April 1999.
- EU (2000a) The Barcelona process, five years on: 1995–2000, European Communities, Luxemburg, 2000, <http://www.euromedrights.net/english/barcelona-process/EU_initiatives/Commission/FIVEYEARSON.htm> (04.02.01).
- EU (2000b) Marseille Fourth Euro-Mediterranean Conference Presidency Conclusions, EuroMed Report, Issue 19, 22 November 2000, <http://europa.eu/comm/external_relations> (11.02.01).
- EU (2000c) MEDA II Regulation, The European Council Regulation (EC) No 2698/2000 of 27 November 2000.
- EU (2000d) Report from the Commission, Annual Report of the MEDA Programme 1999, Brussels, 20.12.2000 COM(2000) 472 final, <http://europa.eu.int/comm/external_relations/med_mideast/euro_med_partnership/meda/report1999_en.pdf> (11.03.01).
- EU (2000e) Common Strategy of the European Council on Mediterranean, 2000/458/CFSP, Official Journal of the European Communities, L183, 22.07.2000, <http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/common_strategy_med_en.pdf> (14.08.02).
- EU (2000f) European Parliament Resolution on Mediterranean Policy, 30 March 2000, <<http://www.euromedrights.net/english/barcelona-process/>> (12.03.01).
- EU (2000g) Communication from the Commission to prepare the Fourth Meeting of Euro-Mediterranean Foreign Ministers - Reinvigorating the Barcelona Process, COM(00) 497 final, 2000, <http://europa.eu.int/comm/external_relations/med_mideast/euro_med_partnership/reinvigorate_barcelo_proc_index.htm> (17.02.01)

- EU (2001a) Communication from the Commission, The European Union's Role in Promoting Human Rights and Democratization in third Countries, COM(2001) 252 final, <http://europa.eu.int/comm/external_relations/human_rights/news/ip_01.htm> (11.05.01)
- EU (2001b) Information Notes on Euro-Mediterranean Partnership, European Commission, <http://europa.eu.int/comm/external_relations/med_mideast/euro_med_partnership/brochures/infonotes_en.pdf> (1.24.01)
- EU (2001c) Statistics in Focus, External Trade, Theme 6-7/2001, EuroStat, <http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/datashop/print-product/EN?catalogue=Eurostat&product=KS-NO-01-007-__-I-EN&mode=download> (12.06.03)
- EU (2002a) The Euro-Mediterranean Agreement establishing an Association between the European Community and its Member States, of the one part, and the People's Democratic Republic of Algeria, of the other part), Madde 104, Council of the European Union, 6876/02, 12 Nisan 2002, Brüksel, <http://europa.eu.int/comm/external_relations/algeria/docs/assoc_art.pdf> (28.08.02).
- EU (2002b) Vth Euro-Mediterranean Conference of Foreign Ministers Presidency Conclusions, Valencia, 22-23 Nisan 2002, <http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/conf/val/concl.htm> (27.08.02)
- EU (2002c) "The Euro-Mediterranean Partnership – Bilateral Relations", <http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/bilateral_relations.htm> (23.08.02).